

JEDNA HRVATSKOGLAGOLJSKA INKUNABULA IZ GODINE 1491.

Prilog izučavanju glagoljškog kalendara

VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ

NAŠE su stare štampane knjige vrlo slabo proučene. Osobito osjećamo nedostatak sistematskog prikaza razvitka naše knjige sa gledišta bibliografskoga i tehničko-tipografskoga. Apstrahirajući od Kukuljevićeve »Hrvatske bibliografije«, koja je - kako je dobro poznato - odavno zastarjela, nepotpuna i netočna, moramo konstatirati, da su i drugi bibliografski opisi, što se od vremena do vremena pojavljuju, rijetko kada precizni i opširni, kako bi to zaslužili naši stari rariteti. Mi imamo čak unikata iz XV.-XVI. stoljeća, koje ne samo da nismo još naučno objelodanili, nego ih nismo za naučni svijet ni pošteno opisali. Uzmimo na pr. izdanja senjske štamparije s kraja XV. i početka XVI. stoljeća, zatim izdanja riječke štamparije Šimuna Kožičića iz god. 1530.-1531., a da i ne govorimo o glagoljskim knjigama mletačkih štamparija XV. i XVI. stoljeća i rimske Propagandine štamparije XVII. i XVIII. stoljeća. Gotovo svako starije izdanje iziskuje posebne bibliografske studije, pa će se budući priređivač naše retrospektivne bibliografije naći često u neprilici bez predradnja u specijalnim monografijama. Taj manjak osjetio sam i ja obrađujući ovaj fragmenat jedne nepoznate glagoljske inkunabule.

Ja naime ovdje opisujem i objelodanjujem fragmenat jedne naše glagoljske inkunabule, na koji je upozorio Dragutin Parčić još god. 1876. u zagrebačkom Vijencu (str. 826), a ipak mu nije ni on sam niti tko drugi nikad poklonio ozbiljnije pažnje, i o njem se nigdje ne vodi računa kao o jednom od naših najstarijih izdanja. Riječ je o 6 pergamenih listova, koji su prišti na početku jednoga istiska glagoljškog brevijara Mikule Brozića od g. 1561. u Vatikanskoj biblioteci (sign. Borg. illir. 19). Prišti su bili zbog toga, jer sadržavaju kalendar (osim za mjesec januar), koji je u ovom primjerku Brozićeva brevijara zbog trošnosti bio ispao. Vlasniku ovoga brevijara je ovaj naš fragmenat nadomjestio Brozićev kalendar, iako se od njega relativno mnogo razlikovao.

Dragutin Parčić, kanonik sv. Jeronima u Rimu i istraživač glagoljske književnosti, naišao je g. 1876. na ovaj primjerak Brozićeva brevijara u Propagandinoj biblioteci u Rimu, jer se još tada nalazio ondje zajedno s drugim glagoljskim spomenicima, koji su istom kasnije preneti u

Vatikansku biblioteku. Tada se još mislilo, da je Brozićev brevijar najstariji glagoljski štampani brevijar, a za Baromićevo izdanje brevijara od god. 1493. se još nije znalo. Stoga je Parčićeva bilješka u Vijencu g. 1876. glasila:

»Ovih dana bave se u Propagandinoj knjižnici oko glagoljštine pade mi srećom pod oči jedan već podosta podrt iztisak Brozićeva Brvijala, kad tamo spazih, gdje mu je s početka prišiveno šest listića tiskanih, a to ne na pamučnoj artiji, nego baš na starinskoj koži; glagoljska su pismena liepa, čista, sasvim nalik na Brozićeva, a i oblik opet jednoličan. Sadržaj je obični koledar, počevši od mjeseca prvara pak do konca dekembra, a na zadnjem listu tablica za prvi dan korizme i pasku. Prisposobljavajući koledar sjetih se odmah, da su na njem svetei redji nego u Brozića, nu kad se obazrih na skrajnu tablicu, za čudo! početak joj od 1492 (č.u.p.b) pak se redomice proteže do 1552.«¹

Iste je godine Parčić zapisao na istom primjerku Brozićeva brevijara ovaj zapis:

»Breviario edito in Venezia 1561., che merita di essere con cautela conservato per le 6 carte in sul principio stampate in pergamena appartenute ad un altro breviario dell'anno 1492., edizione, che finora è affatto sconosciuta.«

Parčić je dakle g. 1876. bio mišljenja, da je ovih 6 listova pripadalo nepoznatom izdanju brevijara od god. 1492. Kad se kasnije saznalo za jedan primjerak Baromićeva izdanja brevijara od god. 1493., Parčić piše dne 16. VII. 1894. profesoru Vatroslavu Jagiću:

»Jedan svećenik iz Trsta obavješćuje me, da je ondje kod nekoga starinara na prodaju jedan glagoljski Brvijal tiskan g. 1493. To je dakle pratisak časoslova, o kojem sam ja naslućivao, kad sam pred desetak godina u Viencu bio natuknuo, da su mi došla pod ruke četiri (!) listića tiskana na koži u arhivu Propagandinu u Rimu i da je sva prilika, da su od g. 1492., dakle da je to jamačno najprvo izdanje, dosad nepoznato. Evo što ima ovaj trščanski otisak: Hunc breviarium impressit magister Andreas de Thoresanis de Asula die 13 Martii 1493.«²

Parčić je dakle god. 1894. povjerovao, da onih šest pergamenih listova u Brozićevu brevijaru pripada Baromićevu brevijaru od god. 1493. Prof. Jagić je doskora, t. j. 1895. opisao novonadene primjerke Baromićeva brevijara u Anzeigeru bečke Akademije u tri navrata, ali pri tom nije naših šest listova ni spomenuo.³ Nije ih uzeo u obzir ni god. 1913., kad je u Vodnikovoj »Povijesti hrvatske književnosti« str. 39 nabrajao glagoljska štampana djela.

Karlo Horvat je u članku »Glagoljica Vaticana«, što ga je štam্পao uz Milčetićeve Hrvatsku glagoljsku bibliografiju god. 1911.,⁴ opisao vrlo površno i tri primjerka Brozićevih brevijara, što se nalaze u Vatikanskoj

¹ Upravo je tu u Parčića štamparska pogreška umjesto 1522.

² Archiv für slav. Phil., XXXI, str. 299.

³ Ein Beitrag zur südslavischen Bibliographie, zatim: Ein zweiter Beitrag zur südsl. Bibliographie i Ein dritter Beitrag zur südsl. Bibliographie u Anzeiger der philosoph. histor. Classe. Jahrg. 1895. Nr. I, VII, X.

⁴ Starine XXXIII, g. 1911., str. 529.

biblioteci, među njima i onaj sa šest naših pergamenih listova. Horvat je tako površno ogledao tih šest listova, da je - osvrćući se samo na Parčičev zapis u brevijaru i ne znajući za Parčičevu bilješku u Vijencu ni za njegovo pismo Jagiću - napisao i ovo: »Kako je Parčić došao do misli, da ovih šest listova pergamene pripada brevijaru štampanome u god. 1492., to on u ovoj svojoj bilješci nije protumačio.« Dakle Horvat sam nije ni primijetio, da uskrna tablica na ovom fragmentu počinje godinom 1492.

Josip Vajs u svojem opisu glagoljskih brevijara, pa i Brozićeva, nije se osvrnuo na naših šest listova.⁵ Pok. Vinko Premuda - osuđujući K. Horvata - i sam je u Vjesniku Staroslavenske akademije I (1913) str. 102 uzeo, da je ovaj naš fragmenat pripadao Baromićevu brevijaru iz god. 1493.

2. Stvarno naših šest listova nije pripadalo Baromićevu brevijaru. To je lako razvidno i iz letimične poredbe: naš kalendar ima mnogo praznih dana, t. j. bez svetaca, dok su u Baromića dani dobrano popunjeni; u mnogim danima naš fragmenat ima jednoga sveca, a Baromić drugoga i t. d. To će biti jasno i iz daljnega našeg opisa ove inkunabule. Čak će taj opis pokazati, da ovih šest listova možda niti ne potječe iz iste štamparije (Torresanijeve), u kojoj je bio štampan Baromićev i kasnije Brozićev brevijar, premda Parčić u spomenutoj bilješci u Vijencu kaže, da su im pismena »sasvim nalik na Brozićeva«. Jednako je i K. Horvat u spomenutom članku u Starinama ustvrdio, da mu je »upravo napadna sličnost i jednakost slova i u ovim pergamentskim ulomcima i u brevijaru iz godine 1561«.

Format naših šest listova je prosječno 12,2×9,2 cm (to je naime format prvog lista). No to nije njihova prvotna veličina, jer su i ozgora i sa strane toliko obrezani, da je ozgora na četvrtom i petom listu presječen čak prvi redak, a sa strane su stradala krajnja slova na svim listovima. Prema tomu format njihove edicije bio je veći otprilike u visini za jedan, a u širini za dva centimetra, t. j. oko 13,2×11,2 cm.

Slog, koji ide preko cijele strane kao i u drugim kalendarima štampanih brevijara, nema uvijek jednake visine kao ni jednakog broja redaka, jer to ovisi o broju dana u mjesecu, tako da na strani ima od 29 do 33 retka, t. j. slog ima 10-11 cm visine, a nešto preko 8 cm širine. U Torresanijevim brevijarima slog je u kalendarskom dijelu visok do 11 cm, širok 8 cm.

Visina retka, t. j. slova koja ne prelaze gornju ni donju crtu, u našem je fragmentu otprilike kao i u Torresanijevim izdanjima, t. j. oko 1,5 mm. Slova koja prelaze gornju crtu (na pr. *ñ*, *ññ*, *ññ*) visoka su u našem fragmentu također otprilike kao i u Torresanijevim izdanjima, t. j. 2,5 do 2,75 mm.

⁵ Josef Vajs, *Nejstarší breviář chrvátsko-hlaholský*. Prag 1910.

Oblikom se pojedina slova u detaljima razlikuju od slova Torresanijeve štamparije. Drugim riječima, predložak, po kojem su rezane matice naših slova, paleografski se razlikovao od predloška Torresanijevih matica. Pogledajmo najprije inicijale. U naših šest listova ima samo pet vidljivih inicijala, kojima počinju imena pojedinih mjeseci. Oblik im je ovaj:

M (Marčb), **A** (Aprilb), **A** (Avgustb), **I** (Ijunb) i **D** (Dektebr).

Nijedan od ovako stiliziranih inicijala ne nalazi se u Baromićevu brevijaru. Od nekoliko manjih inicijala značajnu razliku pokazuje slovo »v«, koje je u našoj inkunabuli teško i nisko **V** ili stilizirano **V**, a u Baromića vitko **V**.

Od malih slova opažamo slovo »z«, koje u našem fragmentu ima oblik **Z**; u Baromića vidimo tri tipa sa sitnim razlikama u rezanju, ali nijedan od njih ne odgovara potpuno našem obliku; ili im je prednja vertikalna crta ovalna, ili je desna petlja postavljena koso kao i gornja crta spojnica ili je gornji vršak slova zašiljen. Ni u jednom od njih nije gornja spojna crta vodoravna kao u našem fragmentu. Slovo **g** je u našem također nešto drugačije rezano nego u Baromića, gdje ono katkada prelazi oštro pod crtu više nego naš, a katkada ide samo do crte. Slovo »e« je u našem **E** ili **E**, a u Baromića redovito **E**. Slovo **p** je u našem uspravno, a u Baromića nagnuto na lijevo i stoji na nožici (koja je u našega jedva zamjetljiva). Slovo **h** ide u našega do gornje crte, dok u Baromića strši iznad retka. Znak za poluglas ima u našega na krajevima završno pojačanje (l), a u Baromića je samo ravna crta (l).

Ostala su slova, može se reći, jednaka.

Ligature su u našem fragmentu dosta rijetke, ali se ipak mogu naći sljedeće: **le**, **de**, **ge**, **re**, a po jedan put **dr** i **do**. Lomljenju ligature u dva dijela t. j. u dva tipografski različita grafema nema u našem fragmentu niti jednog primjera. U Baromićevu brevijaru ligature su češće, a ima i lomljenja ligatura (na pr. **le** = hl, **ge** = gl, **pe** = vn, **de** = vl i dr.); u izdanjima senjske glagoljske štamparije ta je pojava vrlo raširena. Budući da ovakve tehnike lomljenja ligatura nema ni u prvotisku misala (g. 1483.) ni u našem fragmentu (g. 1491.), nego počinje Baromić-Torresanijevim brevijarom (g. 1493.) i nastavlja se u senjskim izdanjima, počevši od misala (g. 1494.), to je jamačno ovu tehniku rezanja i slaganja glagoljskih slova uveo naš Baromić, pa je stoga i Asbóth⁶ već naziva Baromićevom tehnikom.

S obzirom na činjenicu, da je naš fragmenat štampan na pergameni, što se našim pojmovima čini neobičnim, moramo konstatirati, da je to doba, kad su se još na pergameni pisale knjige usprkos premoći papira, a posebno su baš naši glagoljaši naročito cijenili pergamenu, tako da su

⁶ O. Asbóth, *Das zu Zengg im Jahre 1494 gedruckte glagolitische Missale*. Archiv für slav. Philologie. XIX, 85.

sve njihove liturgijske knjige iz XIV. i XV. st., što su do nas došle, pisane samo na pergameni. Po Evropi su u XV. st. također poneka znatnija izdanja u jednom dijelu naklade znali štampati na pergameni zbog njene trajnosti, osobito za viđenije ljude. Od naših izdanja znamo, da je prvotisk misala bio u jednom dijelu naklade također štampan na pergameni, jer nam se par takvih fragmenata i sačuvalo.⁷ Stoga nije čudo, da je i ovo naše nepoznato izdanje bilo štampano na pergameni, a ta je činjenica ujedno i dokaz, da je naš fragmenat pripadao nekoj uglednijoj knjizi.

3. Pošto smo utvrdili, da naš fragmenat nije pripadao Baromićevu brevijaru, i pošto smo na temelju tehničke razlike stavili u sumnju i njegovo štampanje u istoj (Torresanijevoj) štampariji, pokušat ćemo - prije nego prijedemo na daljnju analizu fragmenta - raspraviti pitanje: gdje i u kojoj je štampariji moglo biti štampano djelo, kojemu je pripadao ovaj fragmenat.

Prije ovoga našeg djela od g. 1491. bila je štampana - koliko zasad znamo - samo jedna glagoljska i uopće južnoslavenska knjiga, i to misal od g. 1483. (ili 1484.). Malo poslije ovoga djela od g. 1491. bio je štampan glagoljski brevijar (Baromićev) g. 1493. u Mlecima. U misalu se samo kaže, da je »svršen letb gospodnihb 1483 m(ěse)ca perv(a)ra dni 22«, ali se ne kaže ni u kojoj štampariji ni u kojem mjestu. U brevijaru se naprotiv u eksplicitu jasno veli: »*impressit magister Andreas de Thoresanis de Asula die 13 Martii 1493*«. S obzirom na uglednost izdanja uopće, a posebno na čitkost i ljepotu samih slova, sva literatura uzima kao sigurno, da je prvi glagoljski misal morao biti štampan u tadašnjem središtu tipografske vještine, t. j. u Veneciji. S tim se mišljenjem možemo složiti, jer za nj govore sve okolnosti. No pođimo i za korak dalje.

S obzirom na uglednost toga izdanja, možemo zaključivati, da je štampano u boljoj štamparskoj radionici. A najbolja štamparska radionica bila je sedamdesetih godina XV. stoljeća u Veneciji štamparija Nikole Jensonova. Iako je Jenson umro već g. 1480., knjige su se u njegovoj officini štampale još dvije do tri godine pod njegovim imenom, a onda su počele nositi ime Andrije Torresanija. Torresani je naime bio preuzeo Jensonovu štampariju koncem g. 1482. ili početkom 1483. i time naslijedio ne samo dobar glas, nego i dobar tipografski pribor Nikole Jensonova, što je bez sumnje pridonijelo njegovu dobrom uspjehu. Uostalom Torresani je i sam neko vrijeme bio suradnik u Jensonovoj štampariji, a od g. 1479. i vlasnik svoje štamparije. Pod njegovim imenom štampale su se mnoge liturgijske knjige, koje su iziskivale bolju kvalitetu rada i pribora.⁸ Nije dakle nevjerojatno, da je prvi glagoljski misal bio

⁷ Isp. J. Vajs, *Najstariji hrvatskoglagoljski misal*, Zagreb, 1948, str. 44. — Čirilski Otkoih štampao je na pergameni Božidar Vuković u Mlecima 1537. (primjerak u manastiru Krki).

⁸ Ispoz. G. Fumagalli, *Lexicon typographicum Italiae*, Florence 1905., str. 460 i dr.

štampan u toj Jenson-Torresanijevoj štampariji. A budući da je naš misal svršen 22. veljače 1483., dakle u vrijeme, kada Torresani nije još bio definitivno preuzeo pod svoje ime Jensonovu štampariju, mogla bi se tom »vakancijom« u oficini tumačiti činjenica, što na misalu nije u eksplicitu označen štampar. No ako uzmemo, da je ovo datiranje glagoljskog misala po venecijanskom stilu, to bismo onda morali postanje našega prvotiska pomaknuti iz g. 1483., u g. 1484., ali bismo onda smanjili i vjerojatnost, da je već Jenson dao rezati glagoljska slova.

Protiv kombinacije, da bi Torresani od Jensona naslijedio glagoljska slova govori i ta činjenica, da se Torresanijeva slova, kojima je g. 1493. štampao glagoljski brevijar, znatno razlikuju od slova prvoga glagoljskog misala. Misal ima slog u dvije veličine: veća slova visoka 3 mm (razumnije se, u slovima, koja ne prelaze gornje ni donje linije) i manja slova visoka 2 mm. Brevijar od 1493. ima samo sitna slova, visoka 1,5 do 1,7 mm (osim inicijala). Slova našega fragmenta od 1491. otprilike odgovaraju po veličini slovima Torresanijeva brevijara, ali po mnogim pojedinostima, kako sam već kazao, među tipovima ovih dviju edicija ima ipak dosta razlike. K navedenim razlikama mogao bih još dodati i to, da je u izdanju od g. 1493. slog čistiji i simetričnije postavljen, a razmak među slovima je nešto manji nego u izdanju od 1491., ali te okolnosti mogle bi biti slučajne i povremene. Kolikogod je čudno, da se nije više pojavilo nijedno glagoljsko izdanje štampano tipovima prvotiska od 1483. ni tipovima našega fragmenta od 1491., ipak moramo na temelju konstatiranih razlika zaključiti, da ove dvije edicije, kao ni treća t. j. brevijar od g. 1493., nisu mogle biti štampane u jednoj, naime Torresanijevoj štampariji. A da bi se slova za tako kratko vrijeme istrošila i promijenila, malo je vjerojatno, jer se glagoljicom bez sumnje nije mnogo u Veneciji štampalo. Evo kao primjer trajnosti Torresanijevih slova to, što se njima štampao brevijar 1493. i istom g. 1561. Brozićev brevijar. I uza sve to što je Torresanijeva štamparija imala glagoljska slova, ipak je g. 1528. misal (Pavla Modrušanina) štampala štamparija Bindoni e Pasini, a njeni su se tipovi razlikovali od svih dotadašnjih glagoljskih izdanja.

Moramo dakle dopustiti mogućnost, da je potkraj XV. stoljeća još neka štamparija morala imati glagoljska slova. Pritom pomišljamo najprije na zapis iz glagoljskog Tkonskoga zbornika (list 95.), koji glasi:

Svršenje ispovidi ku e vsaki krstjanin držan imiti i umiti i naučiti. I bi svršenje ne na let gdnih č ū p b (= 1492) miseca ijuleč na dan eī (= 16). I bi učinena ta štampa na počtu počtovanoga gdna žuvana grimalarke i negova sinovca gdna ěndriē. I bi učinena ta štampa u kući mēstra pelegrina iz bolone, a bih ē fra matii zadrnanin on ki ju složih.

Ovaj zapis nije neki marginalni zapis, nego je u samom tekstu, pisan istom rukom, kojom i cijeli onaj dio Tkonskog zbornika (t. j. 8. arak). Taj je zapis po svojoj stilizaciji eksplicit ili kolofon neke knjige, koja je tretirala predmet ispovijedi. Nažalost iz Tkonskog zbornika ne možemo razabrati sadržaja cijele te knjige, jer nam se u zborniku

sačuvao samo jedan njen dio u prijepisu iz početka XVI. stoljeća, i to posljednji dio (sudeći po eksplicitu). Ovaj naime šesnaestinski arak ima samo osam umjesto šesnaest listova, i moguće je, da je djelu o ispovijedi pripadalo ne samo onih nekoliko listova s početka ovoga arka, nego mu je mogao pripadati možda i cijeli koji izgubljeni arak. Ovaj sačuvani dio sadržava stvarno rezervirane »kazuse« i upute ispovjedniku, kako da ispituje pokornika, dakle je knjiga bila namijenjena ispovjednicima. Budući da ju je neki pisar prepisao u svoj zbornik, u kojem nalazimo mnogo svakojakoga gradiva, ta knjiga o ispovijedi jamačno nije bila velika. Sudeći po ovom, što nam je od nje ostalo u prijepisu, ona je mogla biti nalik na jedan dio rituala (zbornika) fra Šimuna Klimantovića iz početka XVI. st., u kojem ima također slična partija o ispovijedi, namijenjena ispovjednicima, dok je ispred nje partija o ispovijedi za svakoga kršćanina. A sličnih stvari ima više i po sačuvanoj glagoljskoj literaturi. Takvu jednu knjižicu mogao je sastaviti i dati štopati (a možda i sam pomoći slagati) i stariji Klimantovićev subrat fra Matij Zadranin, jedan od osnivača dalmatinske provincije franjevac trećeg reda.⁹ Štamparska kuća, u kojoj se štampala ta knjiga o ispovijedi god. 1492., naziva se u spomenutom zapisu Tkonskog zbornika »kuća tucštra Pelegrina iz Bolonje«. Među mletačkim štoparima s kraja XV. stoljeća nalazi se doista i *Pelegrinus de Pasqualibus Bononiensis*.¹⁰ On je dakle mogao imati i glagoljska slova i štopati djelo fra Matija, koji je bio glagoljaš kao i njegova braća trećoreci. Ne smijemo doduše isključiti ni to, da je fra Matijevo djelo moglo biti štopano i latinicom. No svakako, ako je god. 1492. Pelegrin mogao štopati glagoljicom fra Matijevu knjigu o ispovijedi, onda je mogao i god. 1491. štopati neku drugu knjigu, kojoj je dio naš fragmenat od šest listova.

Osim toga možemo govoriti i o još jednomu mletačkom štoparu s kraja XV. st., koji je mogao štopati naš fragmenat. To je *Gregorius Dalmatinus* ili *Grgur Senjanin*. Naime i već prije god. 1482. kao i baš god. 1483. radio je u Veneciji jedan štopar, koji se naziva Gregorius Dalmatinus. U jednom izdanju latinskog brevijara od god. 1482. mletački štopar Evangelista de Sancto Severino hvali se, da se je školovao »*apud inclitum in hac arte magistrum dominum Nicolaum Jenson Gallicum et Gregorium Dalmatinum et socios*»; a god. 1483. isti je Gregorius Dalmatinus u zajednici s Jakovom Britanikom štopao u Veneciji »*Compendium theologiae veritatis*«. Taj naš Gregorius je dakle negdje prije god. 1482. radio u zajednici s Nikolom Jensonom, a god. 1483. s poznatim mletačkim štoparom Britanikom, i poslije toga njegovo se

⁹ O njem vidi u S. Ivančića: *Porjestne crte o samostanskom III redu sv. o. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i poraba glagolice u istoj redodržavi*, Zadar 1910, str. 163-167. Ivančić ga naziva Bošnjakom, ali u izvorima obično se zove »frater Mathaeus de Jadr« ili »de litera selava« (ispor. u istoj knjiži Priloge A br. XVII, XIX, XXI i dr.).

¹⁰ O njemu v. u R. Bertieri: *Editori e stampatori italiani del Quattrocento*, Milano Hoepli 1929; njegove se dvije knjige nalaze i u Sveučil. knjižnici u Zagrebu (ispor. Đ. Deželić, *Inkunabule zagrebačke sveučilišne biblioteke*, Zagreb 1902, br. 44 i 56).

ime više ne spominje među mletačkim štamparima. I prof. Petar Kolendić i prof. Nikola Žic podržavaju mišljenje, da je taj Gregorius Dalmatinus jamačno identičan s onim Grgurom Senjaninom, koji je god. 1507.-8. štampao u kući Silvestra Bedričića u Senju šest glagoljskih knjiga.¹¹ Stvar je vjerojatna i po tome, što se po humanističkoj tradiciji nazivalo Dalmacijom i Hrvatsko primorje u užem smislu, tako da se naš Grgur mogao u latinskom tekstu, pogotovu izvan domovine, nazivati »Dalmatinus«, a u hrvatskom tekstu po domaću Senjaninom. Da je Grgur Senjanin došao iz Venecije u Senj baš zbog štampanja glagoljskih knjiga (da je dakle bio tipograf u Veneciji), kaže on sam u kolofonu »Naručnika plebanuševa« g. 1507. ovim riječima: »I bi štampa svršena po meštru Grguru Senjaninu, ki navlašćb na to dĕlo pridĕ iz Benetakb.« Ovaj dakle naš čovjek, koji je bio suradnik slavnog štampara Nikole Jensonu, može se s velikom vjerojatnošću uzeti, da je sudjelovao u štampanju prvoga glagoljskog misala, a možda i još koje glagoljske edicije u Veneciji, pa i djela, kojemu je dio naš fragmenat od šest listova. Kao što je prije radio udružen s Jensonom, a onda s Britanikom, tako je jamačno radio nesamostalno i kasnije (možda na pr. i s Pelegrinom iz Bolonje), jer inače ne znamo, što bi radio u Veneciji sve do g. 1507.¹²

Premda i nakon ovoga ostaje još otvoreno pitanje štampara i prvotiska misala i djela, kojem je pripadao naš fragmenat, ipak mislim, da smo se - do pojave novih izvora - nešto približili rješenju.

4. A sada da se vratimo opisivanju naših šest listova. Na svakoj strani nalazi se t. zv. vječni kalendar jednoga mjeseca u godini počevši od veljače do prosinca, a na posljednjoj je strani uskrсна tabla. Prema tomu nedostaje mjesec siječanj, koji je bio na prvom, izgubljenom listu kvaterniona. S prvim, naravno, nestao je i posljednji ili osmi list kvaterniona. Ovaj je kvaternion bio po svoj prilici prvi u našem izgubljenom kodeksu, pa moramo požaliti, što nam se nije i onaj prvi list kvaterniona sačuvao, jer bismo jamačno na njegovoj prvoj strani bili našli (ako i ne pravi naslov), a ono bilo što, što bi nam dalo naslutiti vrstu ovog djela.

Naš se kalendar uglavnom ne razlikuje od običnih liturgijskih kalendara, kakve nalazimo i u glagoljskim kao i u latinskim liturgijskim knjigama. Najprije je uz ime mjeseca zapisano, koliko taj mjesec ima dana, koliko dana ima luna, koliko sati (»godin«) ima dan, a koliko

¹¹ N. Žic, *Grgur Dalmatin*, Nastavni vjesnik XLII (1933.) str. 48-53. — P. Kolendić, *Karačolov »Quadragesimales« u srpskohrvatskom prevodu*. Godišnjak Skopskog filozofskog fakulteta, Skoplje 1930, str. 173.

¹² Neki pop Grgur iz Senja je g. 1497. prevezao jedan glagoljski misal u Roču, a g. 1501. u Nugli u Istri (ispor. I. Milčetić. *Hrv. glag. bibliografija* str. 27 i 158), ali zasad ne možemo ništa reći, da li ima kakve veze između ovoga Grgura i onoga senjskog štampara. Dodajem, da sam nedavno naišao na jedan glagoljski zapis na jednom fragmentu misala iz Draguča u Istri, koji je pisac lijepim ustavnim pismom 5. maja 1052. »popb Grgurb Kralić iz Senja rodomb«. Fragmenat je u arhivu istarskog Novigrada u Drž. arhivu na Rijeci. Vidi o njemu i u Milčetićevoj bibliografiji str. 69.

noć. Naše se crkvene knjige u tim podacima uvijek ne slažu, jer se to mehanički prenosilo iz predložaka i mehanički griješilo u prepisivanju.¹³

Kalendarski podaci za pojedine dane u mjesecu dani su u 4-5 rubrika: prva bilježi zlatni broj, druga lunarno (uskršno) slovo, ali po glagoljaskom običaju samo za mjesece veljaču, ožujak i travanj,^{13a} treća označuje nedjeljno slovo, četvrta redosljed dana po starorimskom kalendaru (kalende, none i ide). Glagoljske liturgijske knjige nemaju uvijek sve te iste rubrike: neke izostavljaju rubriku uskršnog slova (kao prvotisak misala i Baromićev brevijar), a druge imaju moderno brojenje redosljeda dana od 1 do 31 (kao na pr. rukopisni brevijar zagrebačke Metropolitanske biblioteke MR 161) i t. d.

Glavnu širinu strana zauzimaju imena svetaca u pojedinim danima zajedno s oznakom kvalitete sveca i eventualno stepena njegova oficija. Svaki dan mjeseca nije ispunjen svecem, nego ima i praznih dana, što nije rijetka pojava u starim kalendarima. U tom je pogledu naš kalendar među glagoljskim kalendarima XIV-XV. st. nekako po sredini: u njemu ima praznih dana u mjesecu od 3 (u mjesecu augustu) do 22 (u mjesecu martu). Još je prazniji na pr. kalendar brevijara Jug. akademije III c 12. Kasnija je ruka dodala u našem kalendaru samo jednoga sveca, i to 24. septembra: *Linarta*.

Kvaliteta sveca označena je uz ime sveca redovito, i to: *mč* (= mučenik), *is* (= ispovjednik), *apl* (= apustol), *dvi* (= dēvi), *p̃pi* (= papi), *bs* (= biskup). Te oznake određuju naime vrstu oficija ili mise toga dana. Stepem svečanosti oficija označen je u Fr¹⁴ vrlo rijetko, i to upravo tri puta *du* (= dupleks) - uz Barnabu apostola 11. VI., uz Rojstvo Ivana Krstitelja 24. VI. i uz Luku Evand. 18. X. - a jedan put *pl d* (= poludupleks), i to uz sv. Anu 26. VII. I po tom se Fr razlikuje od P, koji ima redovito oznake *du* i *pol du*, a još više od B, koji je točno označivao stepen oficija svakog blagdana sa *du vli*, *du mli* (= dupleks veli i dupleks mali), *du vli zapovdni* i slično. Zapovijedani blagdani istaknuti su, po običaju svih kalendara, crvenom bojom, a usto neki i znakom X, što je također običaj kod mnogih liturgijskih kalendara.

Kalendari u P i B,¹⁴ kao i u nekim drugim kodeksima, bilježe i zviježđa, u kojima se ima naći sunce određenoga dana (na pr. P: *slnce*

¹³ Na pr. u mjesecu martu ima luna 30 dana u prvotisku misala, a 29 u našem fragmentu; u maju prvotisak 30, a fragmenat 29; u julu prvotisak 30, a fragmenat 31; u septembru prvotisak 30, a fragmenat 29 i t. d.

^{13a} Ispor. J. Vajs, *Лунныя обозначенія въ календаряхъ глаголическихъ рукописей. Русскій филологическій вѣстникъ* LXV (Varšava 1911), str. 371. i dr.

¹⁴ Zhog kratkoće u citiranju odsad će obilježivati glagoljske kodekse ovako: Fr = naš fragmenat od 6 listova; B = Baromićev brevijar štampan 1493; P = prvotisak misala od g. 1483; Lj = brevijar Ljubljanske Narodne in sveučilišne knjižnice sign. MR 161 a/2 iz g. 1396; MR = brevijar Metropolitanske biblioteke u Zagrebu sign. MR 161 iz g. 1442; III b 3 = misal Jugoslavenske akademije u Zagrebu iz XV. st.; III b 6 = brevijar Jugosl. akademije iz g. 1470; III b 10 = brevijar Jugosl. akademije (Pašman-ski) iz XIV. st.; III b 25 = brevijar Jugosl. akademije iz XV. st. S navedenim sam kodeksima naš Fr. redovito poređivao; drugi će kodeksi biti prigodice citirani.

v ovne, sluce v junci i sl., a B: ovanb, junacb i sl.); B ima također i drugih takvih pojedinosti. Fr naprotiv nema nikakvih oznaka takve vrste.

Na posljednjoj strani Fr (fol. 6^v) nalazi se uskrсна tabla, koja nam je omogućila i datiranje. Tabla ima četiri rubrike. Prva rubrika je oštećena knjigoveškim nožem. Naslov joj je samo djelomično vidljiv, i to u prvom retku *ta* (𐌹𐌿𐌳), a u drugom *ē* (𐌺). Pred 𐌺 viri dio nekog slova, i to kanda 𐌹𐌿, 𐌹𐌿, 𐌹𐌿, a možda i 𐌹𐌿. Kožičićev Rimski oficij (1530.) ima na analognom mjestu naslov rubrike »milezim«; prema tomu se u Fr moglo nalaziti: *lēta bžē* ili *lēta gdnē*. Ispod toga naslova nižu se brojke (glagoljska slova), kojima je knjigoveški nož redom odsjekao prvo slovo, t. j. 𐌹 (= 1000). Te brojke označuju godine počevši od godine 1492. do 1522., t. j. razdoblje, za koje su dani podaci za pomične datume uskrsnog ciklusa.

Druga rubrika nosi naslov 𐌹𐌿𐌹𐌿𐌹𐌿 𐌹𐌿𐌹𐌿𐌹𐌿. Ma da je tu mastilo nešto razlito, te je mjesto slabije čitljivo, mislim da se ovako mora čitati i razriješiti: *pušćeube aleluē*. U toj su naime rubrici navedeni datumi, na koje se u pojedinim godinama u oficiju ispušta aleluja, a to biva od nedjelje sedamdesetnice (septuagesima). Toga dana u crkvenoj liturgijskoj godini počinje uskršni ciklus, i taj se dan u uskršnoj tabli morao zabilježiti. Izraz »pušćenje aleluja« upotrebljavaju u svojim rubrikama uoči sedamdesetnice i drugi glagoljski liturgijski kodeksi, na pr. i B (fol. 127).

Treća rubrika nosi naslov: *Prvi d(a)n kor(i)zme*, pa se pod njom navode dani, kada počinje korizma, drugi važan datum uskrsnog ciklusa.

Četvrta rubrika ima naslov *Paska*, pa se pod njom daju dani, u koje pada Uskrs, i to od god. 1492. do 1522.

5. Rukopisni zapisi dolaze u našem Fr na nekoliko strana, i to pri dnu. Ti nam zapisi donose potvrde o narodnim i o blagdanskim imenima mjeseci jamačno iz 16. st. Mislim naime, da je ista ruka pisala ta imena mjeseci, koja je na listu 1^v napisala datum 𐌹𐌿𐌹𐌿𐌹𐌿 𐌹𐌿𐌹𐌿𐌹𐌿 𐌹𐌿𐌹𐌿𐌹𐌿 t. j. 1537 na dan 19.

Ti zapisi prenijeti u latinicu glase:

na dnu mjeseca marča: *sušac*;

na dnu mjeseca maja: *veliki traven*;

na dnu mjeseca juna: *sviben aliti klas'n*;

na dnu mjeseca jula: *Mali traven {S}arpe{n}*;

na dnu mjeseca augusta: *...l... {s}arpen ali...* i još par nejasnih riječi;

na dnu mjeseca septembra: *za martvih .b. moliti, a ispod toga: veliko-mešnak*;

na dnu mjeseca oktobra: *Malomešnak ali mhla (?)*;

na dnu mjeseca novembra nejasno: *S{esv}leščak ali ...*, a ispod toga jasnije: *govore*;

na dnu mjeseca decembra: *Gruden*, a ispod toga je jedan redak s presječenim slovima, razabrati se može datiranje: *✠. Φ. [?] . III.*

Posve je druga ruka, čini se nešto ranije, kaligrafski kursivno zapisala na fol. 2^v neki zapis, od kojega se razabira datum *✠. Φ. 8. III.*, a na fol. 3: *✠. Φ. 8. III. na dan IIII II ijuna*, dok je slijedeći redak presječen knjigoveškim nožem i nečitljiv.

Treća je ruka zapisala svoje ime na fol. 2^v: *To pisa Mate Šaman[ić]*.

Ne znam, da li još gdje dolazi ime Samanić osim na Krku, ali navedena imena mjeseci nikako ne pristaju u primorsko-čakavski kraj kao ni ime Linart, što je dodano kalendaru. Ova imena pristaju kajkavcima. Ipak je i tako štošta neobično. Tako je naziv »klasen« za mjesec jun u hrvatskih kajkavskih pisaca doduše dosta običan, ali »sviben« je za ovaj mjesec slabo potvrđen.¹⁵ Neobično je, što se mjesec jul zove i »mali traven« i »sarpen«, što bi se moglo shvatiti tako, da je pisar zabunom napisao »traven«, a onda, da se ispravi, napisao »sarpen«, ali tako da »traven« nije precrtao. Na to nas mišljenje upućuju dvije činjenice: 1. što je naš pisar uzco za maj naziv »veliki traven«, pa je logično i njemu morao biti april »mali traven« kao i drugim kajkavskim piscima; 2. što je u kajkavskom potvrđen naziv »mali srpan« za jul, a »veliki srpan« za august.¹⁶ Pod augustom bilo je u našem fragmentu jamačno zapisano »veliki sarpen«, ali je od riječi »veliki« još dobro vidljivo samo slovo »l«. Da li su ovi nazivi za mjesec jul i august još gdje potvrđeni, nije mi ovaj čas poznato. Nadalje neobično je, što se na dnu mjeseca septembra nalazi zapis: za *martvih b(oga) moliti*, premda to nije mjesec, u kojem dolazi dan mrtvih; isto tako neobično je, što se taj mjesec zove »velikomešnak«, jer tim imenom kajkavski pisci redovito nazivaju august. Isto je tako s nazivom za mjesec oktobar, koji se u Fr naziva »malomešnak«, dok se tako redovito u kajkavskih pisaca naziva mjesec septembar. Uz riječ »malomešnak« čita se »ali m.h.la.« (?), a to bi se nejasno mjesto jamačno trebalo čitati ili »mihola« ili »miholščak«; tako se naime u starih kajkavaca doista nazivao mjesec oktobar, pa na pr. Nikola Krajačević u Molitvenim knjižicama (1640.) baš osuđuje običaj, da se oktobar naziva miholščakom, jer dan sv. Mihaja ne pada u oktobru, nego u septembru.¹⁷ Naziv sesveščak, koji se nejasno čita u Fr za mjesec novembar, običan je kod kajkavskih pisaca.

Dok svi navedeni nazivi upućuju na kajkavski kraj, oblik »sušac« za mart svojim nastavkom -ac vodi nas u kraj, gdje je kajkavština prelazila u čakavštinu (ili štokavštinu), pa u takvom kraju treba tražiti

¹⁵ Navodi ga F. Miklošić u *Denkschriften* XVII str. 3 i u svom *Lexicon palaeoslovenicum* s. v. *CBHEbNB* iz srpskog teksta XVII. st.

¹⁶ Isp. Miklošić o. c. str. 16. samo treba imati na umu, da Miklošić hrvatske kajkave naziva Slovenima.

¹⁷ M. Vanino. *Nikole Krajačevića Molitvene knjižice*, p. ρ. iz kalendara Napredak za g. 1941. (Sarajevo 1940.) str. 5.

pisara naših zapisa, t. j. mjesto, gdje se ova knjiga upotrebljavala. Brozićev brevijar štampan je nakon pisanja ovih zapisa, i u njemu nema nikakvih bilježaka, iz kojih bi se mogao razabrati kraj, u kojem je bio u upotrebi. Ovi naši zapisi mjeseci idu među najstarije potvrde narodno-svetačkoga nazivlja za mješece.

6. Kojoj je ediciji mogao pripadati naš Fr kao kalendar?

T. zv. vječni kalendar, kakav je i naš, dodavao se u rukopisnim i štampanim knjigama: misalima, brevijarima, oficijima (*livre d'heures*), lekcionarima, a katkada i drugim crkvenim i molitvenim knjigama. Tako je to bilo u latinskim kao i u našim knjigama. Dok rukopisni kodeksi imaju kalendar na različnim mjestima, svi glag. štampani liturgijski i molitveni kodeksi imaju kalendar na početku. Po toj analogiji jamačno je naš Fr bio prvi arak nekoga kodeksa.

Što se tiče kalendarskih rubrika, one nisu uvijek jednake ni u liturgijskim knjigama (pa ni u glagoljskim misalima i brevijarima), ni u popularnijim crkvenim knjigama. Glagoljski misali i brevijari imaju neki više, a neki manje rubrika nego Fr, a neki imaju iste rubrike. Od ostalih, manje liturgijskih kodeksa ima na pr. Ranjinin lekcionar samo moderno datiranje i nedjeljno slovo, a isto tako i ćirilski Dubrovački oficij štampan g. 1512., naprotiv Kožičićev glagoljski Rimski oficij štampan g. 1530. ima, osim modernog datiranja i nedjeljnog slova, još tri druge rubrike.

Pojedini se kalendari razlikuju (osobito prije Tridentskog koncila) i po izboru svetaca u pojedinim danima. Oni, koji su bili namijenjeni široj upotrebi, donosili su opće svece prema rimskom sloju svetaca ostavljajući praznima one dane, na koje je padao svetac manjeg ili lokalnog značaja. Kalendari namijenjeni jednoj crkvenoj pokrajini ili jednom crkvenom redu unose i više svetaca, t. j. manje imaju praznina. Zapovijedani blagdani, osobito u kalendarima liturgijskih knjiga, bili su pisani (pa i štampani) crvenom bojom, dok su polublagdani bili pisani srednje istaknuto, t. j. crnim slovima prevučenicima crvenom bojom. Karakter blagdana ili službe obilježavao se i u glagoljskim kalendarima oznakama zapadne crkve (duplb, polb dupli, dupleksb i dr.) kao i karakter sveca (apostolb, mučenikb, ispovjēdnikb i dr.) i to kraticama.¹⁸ U nekim se kalendarima nalaze i druge oznake, osobito često zvijezde, u kojem se nalazi Sunce, zatim opaska, kada počinje godišnje doba, kada počinju kvatri, uputa o prijenosu nekog oficija na drugi dan, a rijetki imaju čak nekih spomendana, naravno, iz biblijske povijesti.

S obzirom na navedene okolnosti teško je kazati, kojem je kodeksu mogao pripadati kalendar našega Fr. Misal bih isključio zbog malenoga formata i malenih tipova. Što se tiče brevijara, prije svega teško je vjerovati, da bi se nakon jednoga brevijara od 1491. odmah štampano

¹⁸ Ispor. J. Vajs, *Die Nomenklatur in den kroatisch-glagolitischen Büchern*. Archiv f. slav. Phil. XXIX, str. 554, 563 i dr.

u Veneciji drugi (Baromićev) i izišao g. 1493. Istina jest, doduše, da je naš kalendar općerimski, dok je Baromićev franjevački; istina je i to, da je potreba brevijara bila tada velika, jer je rukopisnih brevijara u poređenju s brojem klera bilo malo. Stoga na pr. krčki biskup Mikula nalaže svećenstvu u Omišlju g. 1457: *da vs(a)ki redovnik' misnik k(a)p(itu)la om(i)š(al)skoga ot selē do .w. (= 2) letē imiū imēti svoi briviēl' suršen' pod penu zgublen'ē dila za edno leto.*¹⁹ Istu odredbu ponovio je biskup Donat de Turre g. 1488.²⁰ Prema tomu prvo izdanje brevijara moralo je začas biti rasprodano.

Međutim od zaključka, da Fr pripada pravom brevijaru, odvrća nas činjenica, što u njemu nije kod znatnijih svetaca redovito određen i karakter oficija. Rang oficija obilježen je samo četiri puta (kako je već rečeno), pa se čini, kao da je tih nekoliko oznaka ranga ostalo slučajno, dakle da je Fr pripadao ediciji, u kojoj nije bilo potrebno obilježiti kvalitet ili rang oficija. A ne bi bilo potrebno označiti rang oficija u tom slučaju, ako u knjizi nije slijedio ni tekst misala ni brevijara, nego ako je slijedio neki drugi tekst, pa makar i oficij, koji nije sadržavao službe za sve svece i blagdane u godini. A da je Fr pripadao doista nekoj knjizi, koja je bila namijenjena moljenju oficija, za to bi mogla govoriti tabla uskrsnog vremena, naročito njena rubrika »p(u)šć(e)nbe ale(luja)«. Za svaku naime knjigu oficija bilo je nužno da se odredi, kojeg se dana mora početi u oficiju izostavljati aleluja. Ako dakle ovaj kalendar nije bio namijenjen pravom brevijaru, onda je najvjerojatnije, da je pripadao oficiju Majke Božje (»livre d'heures«). Dobro je poznato, koliko su i u zapadnoj Evropi i kod nas bili popularni takvi oficiji (molitvenici). Hrvatskih se oficija Majke Božje našlo u rukopisima dosta velik broj počevši od XIV. stoljeća,²¹ a imali smo ih i štampanih počevši od kraja XV. st. latinicom,²² bosanskom ćirilicom g. 1512. (i 1571.),²³ i glagoljicom g. 1530. u štampariji Šimuna Kožičića na Rijeci. Istina je, da su ovakvi oficiji bili popularniji u području latinskoga liturgijskog jezika, ali ne samo da je Kožičićev oficij s glagoljskog područja, nego se mora pretpostaviti, da su uopće hrvatski oficiji prvotno nastali na glagoljskom području i kasnije se još više kroatizirali i proširili u južnoj Dalmaciji. Takvo mišljenje zastupaju i F. Fancev²⁴ i M. Rešetar,²⁵ koji su do njega došli na temelju jezične analize dubrovačkih tekstova oficija. Prema tomu naravno je, da nije isključena mogućnost, da je glagoljaški oficij mogao biti štampan i prije Kožičićeva izdanja od g. 1530.

¹⁹ Zapis u Vatikanskom misalu, ispor. J. Vajs, *Najstariji hrvatskoglagoljski misal*, Zagreb 1948, str. 80.

²⁰ Vajs, o. c. str. 82.

²¹ Isp. F. Fancev, *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir*, Zagreb 1934.

²² Ispor. C. Giannelli, *Najstariji štampani hrvatski molitvenik*. Dodatak u Fanceva, o. c.

²³ M. Rešetar i Ć. Daneli, *Dva dubrovačka jezična spomenika*, Beograd 1938.

²⁴ Fancev, o. c. str. XCV-CIL.

²⁵ Rešetar i Daneli, o. c. str. XXXII.

Ako usporedimo naš kalendar s kalendarom ćirilskog oficija od g. 1512. i glagoljskog od 1530., uočiti ćemo, osim opće analogije u vanjskoj formi, i nekih stvarnijih podudaranja. Tako ni jedan ni drugi nemaju uz ime sveca obilježen rang oficija (dupleks ili sl.). Oznaku za vrstu sveca (mučenik, biskup i sl.) donosi dubrovački oficij redovito kao i naš, dok Kožičićev nema ni toga, osim vrlo rijetko, čemu će biti razlog stvarno kratkoća retka. Zapovijedani blagdani štampani su u oba oficija crveno kao i u našem Fr. S Kožičićevim se još poklapa Fr i po »tabuli gibućih prazdnikov«, koja ondje dolazi na listu 11^v-12 za niz godina od 1531. do 1551. U toj tabli, koja ima i više rubrika nego Fr, jedna rubrika pod naslovom »70-na neděla«, bilježi dane otkad se u oficiju ispušta aleluja. Uopće ovakve table pomićnih blagdana o Uskrsu dolaze više u popularnijim izdanjima. Od pravih glagoljskih liturgijskih knjiga, našao sam ovakvu tablu samo u II. vrbničkom misalu (fol. 285), gdje su za g. 1463. do 1506. dani pomićni blagdani počevši također od »nedělje 70-ne«. Sudeći po opisu u Milčetićevoj Hrv. glagoljskoj bibliografiji (str. 77) i u J. Vajsa (Nejstariši breviār str. 46), sličnu tablu (od g. 1379. do 1399.) ima i Vatikanski breviar Illir. 5.

Da bi Fr pripadao lecionaru, dolaziti će manje u obzir, jer je takva knjiga bila nepotrebna glagoljaškim crkvama. Da li je Fr pripadao kojoj drugoj knjizi, o tom ne možemo ni približno nagadati bez novih podataka.

7. Analiza jezika našega fragmenta ne će nas nimalo približiti identifikiranju njegova izdanja, i to zato što u njemu ima vrlo malo teksta, a i taj je tekst šabloniziran uglavnom onako, kako se pojavljuje u svima glagoljskim liturgijskim kodeksima kroz cijelo XIV. i XV. stoljeće. Jezik našega kalendara ne bi bio drugačiji ni onda, kad bi Fr pripadao nekoj neliturgijskoj knjizi, jer je i tekst glagoljskih neliturgijskih knjiga XV. stoljeća veoma prošaran crkvenoslavenskim oblicima. Pogotovu to vrijedi za jedan ovakav tradicijom posvećeni tekst, kao što je kalendar. U svima se našim kalendarima nalaze paralelno stariji i mlađi jezični slojevi, kao što se paralelno nalaze i različni slojevi svetaca. Ti različni slojevi, uzeti filološki ili liturgijski, upućuju na raznolike izvore, a prema tome i na raznolike kulturne i crkvene orijentacije u našoj prošlosti. Stoga bi bilo potrebno sve naše kalendare kompleksno u zasebnoj studiji proučiti i tako možda u njima otkriti neke redakcije, genezu i raširenost pojava, dakle ključ za klasifikaciju naših liturgijskih kodeksa. To, naravno, nije ovdje moj cilj, nego ću samo iznijeti nešto podataka, koji će moći poslužiti kao prilozi za spomenuti studij. Pritom ću, razumije se, imati na oku mogućnosti lokaliziranja našega Fr.

Prije svega konstatiram, da u Fr vlada jezično šarenilo: tu su stopljeni elementi starijeg, crkvenog jezika s elementima mlađeg, hrvatsko-čakavskog jezika u fonetici i morfologiji, čak nalazimo jedne uz druge posve disparatne jezične pojave; tu se nalaze jezični tragovi i grčkoga, i latinskoga i talijanskoga jezika, pa čak i na istim imenima. Za prvu

orijentaciju napravio sam ovaj pokušaj: izabrao sam 40 slučajeva iz Fr, u kojima se opaža neka značajna jezična pojava, i poredio ta mjesta s analognim mjestima u P i B. To su na pr. imena: Semion, Klit, Pilip, Purtunat, Tripon i sl. Poređenje je pokazalo, da se Fr slaže s P i B u 18 slučajeva, samo s P u 7 slučajeva, samo s B u 4 slučaja, a ni s jednim od njih u 11 slučajeva; od tih se 11 slučajeva P i B međusobno podudaraju u 8 slučajeva. Ovakvi bi otprilike jamačno bili rezultati i kod poređenja drugih glagolskih kalendara u kodeksima XIV. i XV. stoljeća, jer svi oni pokazuju jezično šarenilo.

Da bliže ogledam to šarenilo, uzeo sam u razmatranje neke jezične pojave, koje bi mogle da unesu svijetla u predloške i izvore našega i drugih glagolskih kalendara. Pritom sam uzeo u poređenje nekoliko tekstova, koji su mi bili pri ruci, da vidimo, koliko se oni slažu ili ne slažu među sobom u nekim značajnijim jezičnim pojavama. Tekstove citiram skraćeno, prema već prije navedenim kraticama, a oblike dajem redovito u genitivu, kako su u izvorima.

a) Grčko ε (i αι) kao i latinsko e reproducira se često slovom **Ḅ**, na pr. u imenima:

Timotēē (dne 19. III) - a jeduako imaju (dne 21. VIII.) P, Lj, III b 3. III b 10;

Nerēē (13. V.) - u P prazno, *Neriē* ima Lj, III b 3 i III b 10;

Matēē (21. IX.) - a jednako i Lj i III b 3; *Matiē* ima III b 10;

Andrēē (30. XI.) - jednako Lj, III b 3, III b 10;

Jēoriē (22. IV.) - *Jeorjiē* ima P, Lj i III b 25; *Eorjiē* ima B, *Jēorjie* ima III b 10, *Jeoriju* ima III b 3;

Lēonarda (6. XI) - jednako Lj, III b 3, III b 10;

Umjesto slova **Ḅ** dolazi slovo ε u primjeru *Magdalenī* (22. VII.) - *Magdalēni* imaju P, B, Lj i III b 10.

Čak i na mjestu grčko-latinskoga *ti* dolazi više puta e, na pr. u imenima:

Evstatēē (grč. Εὐσταθίου, 20. IX.) - *Evstatia* ima Assemanov evang., P, Lj; *Evstatīē* ima III b 10; *Erstatēē* ima III b 3; *Eustahiē* ima B;

Deonožiē (9. X.) - jednako i B i MR; *Dēonožiē* ima P, III b 3, III b 10 i Lj;

Cecelie (22. XI.) - jednako i P, B, Lj, III b 3, III b 10;

Selvestra (31. XII.) - jednako i Lj, III b 3, III b 10; *Selvēstra* ima P;

Semiona (grč. Σμεών, 4. II.) - jednako i B (ali isti ima dne 8. X. *Šimuna*), Lj, III b 3, III b 10.

Obrnuto, dolazi **g** na mjestu grčko-latinskoga *e/e* u primjerima:

Stipana (2. i 3. VIII. i drugdje) - jednako P (3. VIII.), B i III b 10 (2. VIII.); *Stēpana* ima P (2. i 20. VIII. i 26. XII.), Lj, III b 3, III b 10 (26. XII.);

Dorotie (7. II.) - jednako B, Lj, III b 6;

Filiciē (12. VII.) i *Peliciē* (31. V. i 9. VI.) - *Feliciē* ima B, Lj, III b 3. III b 6, III b 10; *Peliciē* ima Lj (30. V. i 9. VI.);

Filiciti (23. XI.) i *Felicitati* (lat. *Felicitatis*, 7. III.) - *Felicitati* imaju i P, B, III b 10 i III b 25; *Pelicitati* (7. III.) ima Lj.

Grčko *η* zamijenjeno je slovom **h** u riječi *Grēgora* (12. III.) - jednako u P, Lj, III b 3; *Grēgoriē* ima III b 10. No više se puta zamjenjuje grčko *η* slovom **g** (itacizam), na primjer:

*Iri*ni (16. IV.) - jednako i P, Lj, i III b 10 (ali drugom rukom);

Drmitra (26. X.) - jednako i P, B, III b 3, III b 10; *Domitra* ima Lj i III b 25;

Evpimie (grč. Εὐφημία, 16. IX.) - jednako Lj; *Eufemie* ima P, B, III b 25; *Fumie* ima III b 25 (dne 23. IV.);

Kurika (grč. Κυρίκου, 15. VII.) - jednako Lj, III b 3, III b 10;

Klita (grč. Κλήτου, lat. Cleti, 25. IV.) - jednako u P;

Anaklita (13. VII.) - *Naklita* ima Lj;

Klimanta (23. XI.) - jednako III b 3 i III b 10.

Grčko *v* nalazi refleks *u* u ovim imenima:

Kurila (14. II.) - jednako u Assemanovu, Lj, III b 3, III b 25; u B *Čurila*;

Kurika (14. II.) - jednako u Assemanovu, Lj, III b 3, III b 10;

Kuprijana (26. IX.) - jednako u Lj i III b 10.

b) Grčko *z* (lat. *c*) reproducira se također različito, i to kao *k*, *c* ili *č*, na primjer:

Kurila (14. II.) - jednako Assemanov evang., Lj, III b 3, III b 25; *Čurila* ima B;

Kurika (15. VII.) - jednako Assemanov evang., III b 3, III b 10; *Kviriciē* ima B; *Kiven'ciē* ima III b 25;

Kirēka (grč. Κυριακοῦ, 8. VIII.) - jednako III b 3 i III b 25; *Čir'ēka* ima Lj i III b 10;

Čirēka (4. V.) - jednako Lj; *Kirēka* ima B, P; *Kir'ēka* ima III b 3 i III b 10; *Kiriēka* ima III b 25;

Kupriēna (26. IX.) - jednako Lj i III b 10; *Cipriēna* ima P, B i III b 3;

Cipriēna (26. VIII.), i to bez sumnje iskrivljeno umjesto Zeferina, kako to imaju i drugi glagoljski tekstovi;

Melkiēda (10. XII.) - *Melkiēdiē* ima B; *Melciēdiē* ima Lj, III b 3, III b 10.

Latinsko *c* ispred *e* ili *i* reproducirano je katkada kao **q** (*c*), a katkada kao **č** (*č*), t. j. u talijanskom izgovoru, na primjer:

Inocenciē (16. VII.) - jednako Lj (drugi nemaju);

Cezara (1. XI.) - jednako III b 10 i III b 25; *Cezariē* ima Lj i III b 3;

Felicitati (7. III.) - *Pelicitati* ima III b 25; *Pelicitati* ima III b 3 i III b 10; *Pelicitati* ima Lj;

Marcela i *Marcelina* (18. VI.) i *Marčela* (2. IV.) i *Marčelina* (2. VI.) - *Marčela* i *Marčelina* imaju B, Lj, III b 3, III b 10;

Frančiska (4. X. i 24. V.) - jednako Lj, III b 3, III b 10;

Pročesa (2. VII.) - jednako Lj, III b 3, III b 10, III b 25.

Taj č dolazi i ondje, gdje ga ne bismo očekivali, na primjer: *Peličiē* (30. V. i 9. VI.) - jednako III b 10, ali 9. VI. *Peličiēna*; *Peličiē* ima Lj; *Feliciē* ima P, III b 3 i III b 25; *Filiciē* ima B.

c) Ostatke grčke pisarske tradicije nalazimo nadalje u imenima:

Elisavi (19. XI.) - *Elisavte* ima MR; *Elizabeti* ima P, B, III b 3; *Elizabēti* ima Lj i III b 10;

Eronima prezvitera (30. IX.) - jednako Lj (»prozvitra«), III b 3, III b 10;

Mauriciē (22. IX.) - jednako Lj, III b 3, III b 10;

Augustina (28. VIII.) - jednako Lj, III b 3, III b 10 i dr.;

Eleutoriē (26. V.) - *Eleutoriē* ima III b 10; *Eliutoriē* ima Lj, III b 3, III b 10;

Evsebiē (14. VIII.) - jednako III b 3, III b 10; *Evsebēē* ima Lj;

*Samba*²⁶ (5. XII.) - *Sabbi* ima B, Lj, MR, III b 25; *Sab'bi* ima III b 3; *Sabba* ima III b 10.

d) Pojava zamjenjivanja grčkoga i latinskoga glasa *f* sa *p* također je nedosljedna; primjeri su:

Pilipa (1. V.) - jednako Lj, III b 3, III b 10;

Peličiē (30. V. i 9. VI.) - ostale vidi sprijeda;

Portunata (1. VI.) - *Portunata* imaju P, Lj, III b 10;

Evpimie (16. IX.) - ostale vidi sprijeda;

Sopie (10. X.) - jednako i MR, Lj, III b 3, III b 10, III b 25;

Tripona (10. XI.) - jednako MR i Lj; *Triponiē* ima B, III b 3, III b 10, III b 25;

Stipana (2. VIII. i dr.) - ostale vidi sprijeda.

Naprotiv *f* ostaje u imenima:

Filiciē (12. VII.) i *Feliciē* (30. VIII.) - *Filiciē* ima još B; *Feliciē* ima i Lj, MR, III b 10, III b 25; *Feliciēna* ima III b 3; *Veliciē* ima (30. VIII.) III b 10 i Lj;

Felicitati (7. III.) - ostale vidi sprijeda;

Filiciti (23. XI.) - ostale vidi sprijeda;

Frančiska (4. X.) - ostale vidi sprijeda;

Fuski (13. II.) - jednako B, MR, Lj; *Fur'si* (!) ima III b 10.

e) Refleks »jata« u slavenskim osnovama moći će slabo pomoći za lokaliziranje pisara našeg kalendara, jer takvih riječi ima u Fr veoma malo. Tako nalazimo slovo *e* u riječima:

prestol (22. II.) - jednako i u B, dok *prēstol'* imaju Lj, III b 3, III b 10;

preobraženie (6. VIII.) - jednako i B; *prestavlenie* (15. VIII.).

²⁶ Taj trag grčke grafije nalazim u imenu »s(ve)toga Sambasa« u Istarskom razvodu (*Monumenta croatica* str. 23); moglo bi se još jedino misliti na kroatizirani oblik talijanskoga »san Basso«.

Slovo i dolazi u riječima:

prid (6. V.) - *pred* ima P, B i Lj; *prěd* ima III b 3, III b 10;

prinesen'e (24. V.); *crikve* (9. XI.);

usičenie (29. VIII.) - jednako i B; *usčenie* ima P i Lj, III b 3.

Čudno je, što se *ě* piše i u imenu *Lěva* (1. 10.) - jednako i P, Lj, III b 25.

Ova kratka analiza pokazuje, da se Fr jezično ne odvaja od obitelji hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga. Arhaizmi i neujednačenosti dolaze podjednako i ovdje, a za grčkoslavenske ostatke mogli bismo reći, da dolaze u relativno većoj mjeri.

8. U liturgističkom pogledu nailazimo u kalendaru našega fragmenta također na šarenilo i neujednačenosti kao i u jezičnom pogledu. U njem nalazimo raznovrsnih slojeva svetaca, pa ćemo izdvojiti ono, što će pobliže obilježiti karakter našega kalendara, i porediti s materijalom drugih kalendara.

Treba imati na umu, da su u srednjem vijeku pojedini centri kršćanstva stvarali svoje svetačke kanone, bez obzira na druge centre. Pritom su davali prednost lokalno bližim svecima. Ipak su pojedini centri preuzimali u svoj kult i znatnije svece drugih centara. Blagdani Gospodina, Bogorodice, apostola i većih svetaca ranijega srednjeg vijeka uvijek su bili zajednički svima centrima. Razlike među pojedinim centrima su katkada samo u datumu, na koji se časti svetac. Glavna dva centra su, naravno, Rim i Bizant, ali osim ovih stvorili su se mali centri u svakoj znatnijoj kršćanskoj zemlji, koja je davala svece i - uz jedan osnovni, recimo rimski sloj - naročito isticala kult svojih lokalnih svetaca. Tako je u zapadnoj crkvi do Tridentinuma vladala i u kalendaru neujednačenost, koja je uglavnom odgovarala pojedinim crkvenim provincijama (metropolijama). Poslije Tridentinuma Rimski crkva ide za ujedinjavanjem i na liturgijskom polju. Tako je baš za glagoljske knjige sekretar kongregacije Propagande Ingoli tražio, uoči Levakovićeve reforme, da se sveci stave u njihove određene dane, t. j. po rimskom brevijaru.²⁷

Kalendar našega Fr u osnovi je rimski kalendar (kao i drugi poznati hrvatskoglagoljski kalendari). Obuhvata starije i mlade rimske slojeve svetaca kao i mučenike. Tako nalazim, da od nekih 240 svetaca, što ih ima naš Fr (naravno, bez januara), rimskom sloju pripada oko 185 svetaca. Od zapadnih slojeva pripada nekih 10 svetaca francuskom sloju, 3 njemačkom, 2 talijanskom, a 3 ugarskom. Upada u oči relativno velik broj svetaca istočnog sloja - nekih 13, pa ćemo o njima posebno govoriti kao i o slavenskim i našim lokalnim svecima.

Ugarskom sloju u Fr pripadaju *Adalbert* 23. IV. (koji je ujedno i češki svetac Vojtjeh), *Stjepan kralj* 20. VIII. i *Emerih* »kral« 5. XI. Ovi sveci dolaze i u kalendarima drugih glagoljskih kodeksa (i to još uz Ladislava), a treba imati na umu, da oni dolaze i u dalmatinskim latinskim ko-

²⁷ J. Radonić, *Štamparije i škole rimske kurije u Italiji i južnoslovenskim zemljama u XVII veku*, Beograd 1949, str. 15.

deksima. Adalbert je u Fr dne 23. IV. kao i u ugarskom sloju, tek je zbog toga sveti Juraj u ugarskim i zagrebačkim kalendarima pomaknut na 24. IV., a u Fr na 22. IV.; u Fr je 24. IV. sv. Marko. Ovakav red kao u Fr nalazi se i u P i u II. vrbničkom misalu. Drugi glag. kodeksi imaju ovakav red: 23. Jurja, 24. Adalberta, a 25. Marka; tako imaju: B, Lj, III b 3, III b 10, III b 25, brevijar pariške Nacion. bibl., vatikanski misal illir. 4 i I. vrbnički misal. Madžarski i zagrebački kodeksi imaju ovaj red: 23. Adalberta, 24. Jurja, a 25. Marka. U ugarski sloj neki ubrajaju i *Aleksija* 17. VII. i *Elizabetu* 19. XI., ali budući da ovi sveci dolaze i u rimskom mlađem sanktoralu, može biti, da su k nama preuzeti iz rimskog kalendara.²⁸

Istočnom sloju pripada relativno velik broj svetaca ili njihovih datuma. Kako naš kalendar ima dosta praznih dana, bez svetaca, to je dokaz, da su pobilježeni samo oni sveci, koji su bili od šireg značenja ili koji su se doista častili. Da je redaktor išao za tim, da dane ispuni svecima različitih izvora, bilo bi i u našem kalendaru više svetaca različitih slojeva, pa i istočnog. Tako je radio na pr. redaktor kalendara u Pariškom brevijaru, pa stoga ima u njem i više istočnog elementa nego u Fr.²⁹ Konstatirat ću svaki pojedini slučaj, u kojem se daje naslutiti više utjecaj istočnog nego zapadnog kršćanstva, naravno, tko zna kroz koje putove.

Aleksandar 26. II. zabilježen je kao papa mučenik, a stvarno se radi o patrijarhi aleksandrijskom, koji se u grčkim vinjima naziva i papom. Slavenški ga tekstovi donose 18. I., a grčki 29. V. Kao papu pozna ga od glagoljskih kodeksa Lj i III b 10; kao biskupa donosi ga istoga dana III b 25, a dne 27. II. kodeks III b 3. Zagrebački latinski kodeksi donose ga također 26. ili 27. II. kao biskupa.³⁰

Semion (Simeon) starac 4. II. iza Žilberta, jamačno je zbog sv. Blaža prenesen sa 3. II., t. j. dana, kada ga slavi istočna crkva,³¹ dok ga zapadni kalendar imaju 8. X. Od ostalih glagoljskih kodeksa donose Simeona kao i Fr: Lj, MR, III b 3, III b 25, dok B kao zadarski kalendar ima Simeona i 4. II. i 8. X. (a tako ima i III b 10, samo je to ovdje na oba mjesta dodano kasnijom rukom).

Magno 25. III. jamačno je istočni svetac Andreas Megalomartyr, kojega slave i neke zapadne crkve 19. VIII. Da je glagoljašima došao sa zapada, svjedoči ime Magno. Dne 19. VIII. donose ga: MR, III b 3 i III b 10.

Krstofo 9. V. stvarno je po istočnom kalendaru,³² dok je njegov dan na Zapadu 25. VII., kojega se dana ponavlja i u Fr. U oba ova dana

²⁸ Isp. N. Sertić, *Kalendar zagrebačke stolne crkve, Kulturno povijesni zbornik zagrebačke nadbiskupije*, I. dio, Zagreb 1944, str. 155 i ondje navedena literatura.

²⁹ Ispor. J. Vajs, *Nejstariji breviár hrvatsko-hlaholský*, Prag 1910, str. XI.

³⁰ Sertić, o. c., str. 86-87. — O grčkim i slavenskim tekstovima ispor. J. Martinov, *Annus ecclesiasticus graeco-slavicus*, Bruxellis 1865.

³¹ Nilles, *Kalendarium Manuale utriusque ecclesiae orientalis et occidentalis*. Pars I. Oeniponte 1885, str. 93. — Martinov, o. c.

³² Nilles, o. c. I, 156 i Martinov, o. c.

imaju Krstofora Lj i III b 3; samo 9. V. imaju: P, III b 25 i Pariški brevijar (Slav. 11). Dne 9. V. slavio ga je i grad Rab kao zaštitnika, jer je on, po legendi, toga dana spasio grad od opsade.³³

Jelena carica 22. V., a istoga dana je donose i drugi glagoljaši: Lj, MR, III b 3, III b 10, III b 25 i P i Vatikanski Illir. 4. Istočna crkva slavi je 21. V. (Nilles), a zapadna 18. VIII., dok 21. V. spominje prijenos relikvija iste svetice. Zagrebački liturgijski kodeksi donose taj spomen baš 22. V. i N. Sertić (o. c.) ubraja to u francuski sloj.

Marina 17. VII. (iza Aleksija) je po Nillesu (I, 217) antiohijska mučenica, koja se na Istoku slavi istoga dana, dok je to Latinima Margarita, koja je u rimskom sanktoralu prenesena na 20. VII. Svi pregledani glagoljski kodeksi imaju kao i Fr, i to: P, Lj, III b 3, III b 10, III b 25 i MR.

Justin mučenik 1. VI. je istočni datum, a zapadna ga crkva slavi 13. IV. (Nilles I, 169). Poput Fr slave ga i drugi glagoljaši: P, Lj, MR, III b 3, III b 25. Drugi je Justin presbyter od dana 4. VIII.

Kurik i Julita 15. VII. je također istočni datum, jer se u zapadnoj crkvi časti 16. VII. (Nilles I, 212). I drugi glag. kalendari imaju kao i Fr, i to: P, B, Lj, MR, III b 3, III b 10.

Prokopije 8. VII. je pretežno istočni svetac, mučenik u Palestini, pa ga kao takva prenose i zapadni kalendari.³⁴ Drugi glagoljski kodeksi kao i Fr (Lj, MR, III b 6, III b 25, II. novljanski brev.), a III b 10 ima kasnije dodano: Prokopa popa mč. Da li se u hrvatskih glagoljaša sačuvao kakav trag spomena češkog Prokopija, opata sazavskog manastira, nije mi poznato; njegov kult nije prodro ni u Rusiju.

Ciprijan (Kuprijan) i Justina 26. IX. su također istočni sveci preuzeti u zapadni kalendar na ovaj dan, dok ih istočna crkva štuje 2. X.; drugi glagoljski kodeksi, koje sam pregledao, imaju datum kao i Fr.

Hilarion opat 21. X. rjeđi je na Zapadu nego na Istoku; dolazi i u drugim glag. kodeksima.

Ivan Zlatousti 14. XI. pretežno je istočni svetac vezan uz dan 13. XI., dok ga zapadna crkva slavi 27. I.³⁵ Glagoljaši ga jedni donose pod 13. XI. (P, MR, Lj, III c 12 i Vatikanski misal Illir. 4), a drugi pod 14. XI. kao i Fr (III b 10 i Pariški brev. Slav. 11); samo B ima 14. XI. »Ivana v' Trogiri«.

Jakov Personin 27. XI. je također istočni svetac.³⁶ Glagoljaši ga donose u svojim kalendarima počevši od Assemanova Evangelijara, zatim: P, Lj, III b 3, III b 6, III b 10, III c 12, MR, III b 25, Pariški brev. Slav. 11; nema ga B.

³³ Farlati, *Illir. sacrum* V, 231. i Iv. Črnčić, *Najstarija poviest krškoj, osorskoj ... biskupiji*, Rim 1867, str. 63-64.

³⁴ Osim Nillesa isp. *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae. Propyleum ad Acta sanctorum novembris*, Bruxellis, apud socios Bollandianos, 1902. — pod danom 8. jula. Vidi pod tim danom i *Martyrologium Hieronymianum, Acta sanctorum novembris* (Bolland.), Bruxelles 1931.

³⁵ Martinov, o. c. 279; I. Schuster, *Liber Sacramentorum*, Roma 1924, sv. VI. 55 i 190.

³⁶ Citirani *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae* veli: *Ἰακώβου τοῦ Ἱερέως* Isp. i Martinov, o. c. 290

Prelazimo na *domaći sloj* (slavenske i lokalne svece), po kojima ćemo se najviše približiti lokaliziranju predloška našega Fr. Ovaj je sloj relativno dobro zastupan, ali se ne mogu uvijek identificirati pojedini sveci. Među njima naprotiv ne nalazimo nekih svetaca, koje bismo svakako očekivali. Usput ćemo zabilježiti i neke vrlo rijetke svece, jer bi i oni mogli da nas približe lokaliziranju.

Kuril (Ćiril) i Metodije 14. II. su općeslavenski sveci. Istočnoslavenski tekstovi, počevši od Assemanova evangelijara, donosili su blagdan Ćirilov 14. II., a Metodijev 6. IV., ali kasniji ih sinaksari donose oba 6. IV. ili 11. V. ili 25. VIII. Od hrvatskoglagoljskih kodeksa samo Pariški brev. Slav. II ima dva datuma kao i Assemanov, dok ostali imaju kao i Fr oba sveca (obično uz Valentina) dne 14. II., na pr. B, Lj, MR, III b 25, Vatikanski misal Illir. 4. Samo Kurila ima istoga dana III b 3. Neki rimski martirologiji donose naše svece 9. III., a tako i Coletus, *Martyrologium Illyricum*, Venecija 1818.³⁷

Večeslav 28. IX., češki svetac, kojega Fr zove »kral« kao i Emerika ugarskoga. Slavi ga i rimski martirologij³⁸ i zagrebački kalendar (nazivajući ga »patronus Slavorum«),³⁹ i to već od XIII. st. Kult mu je bio raširen i u Rusiji, te ga ruski mjeseoslovi donose već barem od XI. st., a poznate su i ruske legende o Večeslavu (ispor. A. V. Florovskij, *Чехи и восточные Славяне*. *Práce Slovanského ústavu XIII*, Prag 1935. str. 120-142). Glagoljski tekstovi donose ga gotovo svi u svojim kalendarima: P, Lj, III b 3, III b 6, III b 10, III b 25, III c 12, I d 34, Vatikanski misal Illir. 4. Neki spominju Večeslava i 5. X.⁴⁰; a neki naši brevijari donose i legendu o sv. Večeslavu.⁴¹

Dujam 7. V., solinski biskup i mučenik. Na ovaj dan časte ga i drugi glagoljski kalendari: P, B, Lj, MR, III b 3, III b 6, III b 10, III b 25, I d 34, Vatikanski misal Illir. 4 i II. novljanski brevijar, a isto tako i splitska tradicija⁴²; ali u Splitu dolazi njegov spomen i 11. IV. kao i u

³⁷ Ispor. Nilles, o. c. I. 103 i 158; I. Berčić, *Dvje službe rimskoga obreda*, Zagreb. 1870; M. Mesić, *Služba sv. Ćirila i Metoda u Tisučnici slovjenjskih apostoluh sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb 1863., str. 70. i dr.; I. Črnčić, *Rimsko-slovenska služba sv. Kurilu i Metodu*, *Starine XIV.* (1882), str. 210-220.

³⁸ Na pr. *Martyrologium s. Adonis* u dodatku (Migne, *Patrologiae cursus completus*, S. L. sv. 123) i *Martyrologium Usuardi* (u istom svesku *Patrologije*). Ispor. i Nilles, o. c. I. str. 289.

³⁹ N. Sertić, o. c. str. 167.

⁴⁰ J. Vajs u *Sborniku starosl. liter. památek o sv. Václave*, Prag 1929., str. 148 navodi iz Pariškog brevijara (Slav. II) čašćenje sv. Večeslava 28. IX. i 5. X., a ja sam našao »Večeslava mč« na 5. X. i u rukopisnom listu kalendara, što je prilijepljen na početku prvotiska misala od 1483. u primjerku zagrebačke Sveučilišne biblioteke. — Ispor. još: Vajs, *Ucta sv. Václava v brevijařich a misálech hláholských*, *Časopis katol. duchov.*, Praha 1929.

⁴¹ Ispor. M. Weingart, *První česko-cirkevněslovanská legenda o sv. Václavu*, *Svatováclavský sborník*, I, Prag 1934., str. 863 i dr. te ondje navedenu literaturu.

⁴² Ispor. Coletus, o. c. i *Breviarium franciscanum* iz g. 1411 (*Croatia sacra*, V. 23).

rimskim martirologijima, dok datum 10. IV. dolazi i u solinskom natpisu i u ponekom rimskom martirologiju.⁴³

Vicenco mučenik 18. V. jamačno nije drugi nego *Venancije*, prvi biskup Solina. Zapadni ga martirologiji časte ili istoga dana⁴⁴ ili 1. IV.⁴⁵ Od glagoljskih kalendara mnogi donose ovoga sveca 18. V., i to ili samo Vicenca (B, III b 6, III b 25) ili s dodatkom »i Nastasija« (P), a Anastasije bio je također solinski mučenik. Ovo kvarenje imena dokaz je, kako je i u glagoljaškoj tradiciji bio zamračen spomen na mučenika Venancija, čije je tijelo bilo prenijeto u Rim zajedno s tijelom sv. Dujma g. 641.⁴⁶ Neki ga glagoljski kalendari niti ne spominju (na pr. MR i Lj).

Irina (Irena) 16. IV. upravo je istočni datum, jer se ondje slavi istoga dana zajedno sa sestrama Agapom i Chionijom kao solunske mučenice (Nilles, o. c. I, 139). Zapadni ili martirologij i pisci donose 3. i 5. aprila kao solunske mučenice (Coletus, o. c.). Irena se kao zaštitnica Zadra slavi ondje 5. IV.⁴⁷ Farlati (II, 425) hoće da razlikuje istoimene solunske i solinske mučenice. Od glagoljskih kalendara Irinu ima 16. IV. još: P, Lj, III b 10.

Dunat se u našem kao i u drugim glagoljskim kalendarima navodi 25. II. kao biskup ispovjednik, a 7. VIII. kao biskup mučenik. Od više svetaca istog imena (afričkog, aretinskog, rimskog, epirskog, srijemsko-panonskog, zadarskog i dr.), koje je tradicija i pobrkala, naš Fr kome-morira 25. II. jamačno zadarskog biskupa i zaštitnika, jer ga istoga dana slavi i zadarska crkva.⁴⁸ Dan 7. VIII. je dan Dunata aretinskoga.⁴⁹ Glagoljski kodeksi, koji se slažu sa Fr jesu: B (koji 25. II. izričito kaže: »Dunata b(i)s(kup-a) is(povjednika) v' Zadri« i t. d.), MR, III b 6, III b 10 i III b 25. Neki naši kodeksi imaju nekog Dunata 17. II. (na pr. III b 6, III b 10, III b 25).

Gaj papa i mučenik 20. II. je rimski svetac, navodno rodом iz Solina, ali je u rimskim kalendarima obično datiran 22. II. Martyrologium Hieronymianum ga ipak bilježi na oba dana. Istoga dana kao i Fr imaju ga glagoljski kodeksi: Lj i III b 10. Na 19. II. ima Gaja III b 25, ali kao ispovjednika.

Krsogon (Krševan) mučenik 24. XI. je akvilejski mučenik i zaštitnik grada Zadra.⁵⁰ Istoga dana komemoriraju ga i rimski martirologiji kao

⁴³ Ispor. *Martyr. Hieron.*, o. c., i Bulić-Bervaldi, *Kronotaksa solinskih biskupa*, Zagreb 1913., str. 12-19.

⁴⁴ Ispor. *Martyrologium Usuardi*, o. c.

⁴⁵ Ispor. *Coletus*, o. c. i Bulić-Bervaldi, o. c. 20. Tu u Bulića (str. 22) nalazimo i potvrdu, da se u Splitu bila zamračila uspomena na Venancija, tako da su ga i krivo zvali Valentin, a novija tradicija časti ga 6. IV.

⁴⁶ F. Bulić, *Sv. Venancij prvi solinski biskup*, Vjesnik Hrv. arheol. društva, N. S., XV, str. 55.

⁴⁷ V. Brunelli, *Storia di Zara*, I, Zara 1913., str. 167.

⁴⁸ Ispor. *Coletus* o. c. pod 25. II. i Brunelli o. c. 167. I franjevački latin. brevijar u Šibeniku iz g. 1411. ima Dunata »de Jadra« 25. II. (v. Croatia sacra br. 5., str. 23).

⁴⁹ Ispor. *Martyrologium S. Adonis*, Migne o. c.

⁵⁰ Ispor. Brunelli o. c. 167 i C. Iveković, *Samostan i crkva sv. Krševana u Zadru*, Zagreb 1931. Spomenuti šibenski brevijar kaže: »de Jadra«.

i ovi glagoljski kodeksi; B (Grizogona), P, Lj, MR, III b 3, III b 6, III b 10, III b 25 i Pariški brevijar.

Semion (Simeon) 4. II. je također zadarski svetac (isp. o njemu među istočnim svecima). Zapadni ga kalendari donose 8. X., a toga dana slavi ga i novija zadarska tradicija. B kao zadarski kalendar donosi ga 4. II. crveno s dodatkom: »du(pleks) v' svoemb gradu«, a 8. X.: »prošćen'e u s(ve)toga Šimuna v Zadri du(pleks) gr(a)du«. Glagoljaši donose *Semiona* većinom samo 4. II.

Asel (Anselmo) 26. VIII., biskup i patron Nina. Istoga dana spominje ga *Coletus* i ninska tradicija.⁵¹ U Fr je *Asel* 26. VIII. poslije *Ciprijana* (točnije *Zeferina*), a tako je i u ovim glag. kodeksima: MR, III b 3 i III b 10. U Lj i II. novljanskom brevijaru dolazi to isto dne 25. VIII., i to zato, jer je *Ludovik* prebačen na 26. VIII. U B dolazi istom 30. VIII. izričito: »*Asela* is(povēdnika) v' *Nini*«. Začudo III b 6 donosi *Asela* istom 14. XII.

Marcela - »*Nerga*« 23. VIII. Toga dana ima Fr poslije vigilije apostola *Bartolomeja*: i *nergi v'ljubli*. To zagonetno svetačko ime mogao sam objasniti pomoću drugih tekstova. Analogno ime našao sam još u četiri glagoljska teksta. Prvi je rukopisni brevijar Jug. akademije III b 6 (t. zv. vinodolski iz g. 1470.), u kojem istoga dana stoji: *Postb i-ner'ge ka-e v'ljub'li dvi*. Drugi je *Baromićev* štampani brevijar iz g. 1493., koji istoga dana poslije posta kaže ovako: i *nergi marceli v' nini dvi* (a tako je ostalo nepromijenjeno i u *Brozićevu* izdanju od g. 1561.). Treći je misal *Pavla Modrušanina*, štampan g. 1528., u kojem stoji istoga dana: i *Marceli nergi v-nini*. *Dvi. na. m.* Četvrti glagoljski kodeks s imenom »*Nerga*« je Vatikanski misal (*Illyr.* 4) iz početka XIV. st., ali on ima posve drugačiju versiju, pa je niže posebno navodim. Od latinskih tekstova našao sam istoga dana u jednom rukopisnom zadarskom kalendaru iz XV. st.⁵² crveno: *Marcelle virg*. Iz poredbe tih tekstova razabrao sam dakle, da se tu radi o *Marceli*, svetici, koje je kult usko vezan uz *Nin*, samo novija tradicija zabilježena u literaturi štuje njenu uspomenu dne 27. VIII.⁵³ - Oblik »*nergi*« bez sumnje je rezultat pisarskog kvarenja teksta. Prvi stadij kvarenja možemo nazrijeti u *Modrašaninovu* obliku »*Marceli nergi*«. Taj se oblik može još lijepo objasniti paleografski. Neki je stariji glagoljski pisar imao pred sobom latinski kalendar, u kojem je stajalo »*Marcele uirginis*« ili skraćeno »*uirgi*« ili »*uirg*«, i on je jednostavno gotičko »u« pročitao kao »n«, a »i« kao »e« i tako dobio »*nergi*«. To je urodilo novim kvarenjem, t. j. bilo zamjenjivanjem u »*Nergi Marceli*« bilo izostavljanjem »*Marceli*«, a zadržavanjem samo »*Nergi*«. Tekst našega Fr ima neku užu vezu s vino-

⁵¹ Ispor. na pr. M. Perojević, *Ninski biskup u povijesti hrvatskog naroda*, Zagreb 1939, str. 30-35.

⁵² U arhivu Jugosl. akademije sign. IV b 94.

⁵³ Vidi o ninskim svecima među ostalim: *Coletus* o. c.; A. Bacotich, *Appunti per la storia della città di Nona*, Archivio storico per la Dalmazia VI; M. Perojević, o. c. str. 31 i dr.

dolskim brevijarom III b⁶, jer oba navode »Nergu« bez Marcele i oba je lokaliziraju »v Ljubli« umjesto u Ninu, kako to rade druga dva kodeksa. To lokaliziranje je vrlo zanimljivo. Mislilo se bez sumnje na Ljubalj (Ljubu), stari porušeni grad sjeveroistočno od Nina, koji se spominje g. 1242. u obliku »Jubil«, a g. 1368. u obliku »Lubal«. ⁵⁴ Taj je grad bio u srednjem vijeku neki manastirski centar, jer se ondje spominju četiri samostana i više crkava, među kojima i crkva sv. Marcele. ⁵⁵ Kvarjenje »Nergi« bez sumnje je nastalo negdje daleko od Ljublja, daleko od Zadra, u kraju, gdje se nije znalo za ninsku i ljubaljsku sveticu, a taj kraj može biti Vinodol. - U neopriliku nas stavlja verzija Vatikanskog misala. Ondje u kalendaru dne 23. VIII. stoji: *postb i mrie nerge zgrkov dvi kae vLjubli*. Dakle: Marije nerge z Grkov dvi ka je v Ljubli. Tu su dva iznenađenja: jedno je u tome, da umjesto Marcele nalazimo Mariju, a drugo, da se uz »nergu« nalazi još jedna bliža oznaka, t. j. »z Grkov«. A za Ljubalj veže se i ova svetica. Moram priznati, da stvar nisam uspio objasniti. Jedino, na što mogu pomisliti, jeste opet pogreška u čitanju predloška: - *mrie* umjesto *mrele*; »z Grkov« je možda izraz, koji se odnosi na neke monahe Ljublja, koje su zvali Greima. Činjenica je, da je i ova verzija »nerge« nastala daleko od Ljublja, i to u Omišlju na Krku, gdje je pisan Vatikanski misal (Ispor. J. Vajs, Najstariji hrvatskoglagoljski misal, Zagreb 1948., str. 79 i dr.). Pogreška »nerga« se ovim misalom prebacuje vremenski daleko natrag, t. j. u sam početak XIV. stoljeća.

Blaž, biskup i mučenik sebastenski, komemorira se u Fr i u svima drugim glagoljskim kodeksima, što sam ih pregledao, dne 3. II., i to u obliku »Blaži«, dakle po latinskom Blasius. Toga dana slavi ga Dubrovnik i zapadni martirologiji, premda u Adonovu kalendaru dolazi 15. II. Istočna ga crkva slavi 11. II. (pa i u Assemanovu evanđelistaru), ali dne 3. II. Grci časte Βλασίῳ τοῦ βοσκόλου, što je jamačno posve isti svetac. ⁵⁶

Tripon (Trifun) dolazi u Fr kao i u drugim glagoljskim kodeksima dne 10. XI. To je dan zapadne crkve (obično uz Respicija), dok je u istočnoj crkvi njegov dan 1. II. Kotor ga slavi kao svoga zaštitnika dne 3. II. ⁵⁷

Vid zajedno s Modestomr (u glag. tekstovima »Mondestom« ili »Mendostom«) i Krescencijom (u glagoljaša iskrivljeno »Rkstencija«, »Krstencija« ili »Krstancija«) dne 15. VI. imao je na Istoku i na Zapadu vrlo raširen kult. Kod nas je posebno poznat kao zaštitnik grada Rijeke

⁵⁴ Vidi Smičiklasov *Codex diplomaticus* IV, 162 i XIV, 153.

⁵⁵ F. Bianchi, *Zara christiana*, II, Zadar 1879, str. 276.

⁵⁶ Ispor. *Martyrologium Hieron.*, o. c.; J. Martinov, *Annus ecclesiasticus graeco-slavicus*, Bruxellis 1863., str. 61. i 69; *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae*, o. c.

⁵⁷ Ispor. *Martyrologium Usuardi, Patrologiae cursus completus*, SL 123; I. Stjepčević, *Katedrala sv. Tripuna u Kotoru*, Split 1938., str. 47 i dr.

od davnine.⁵⁸ Glagoljski ga kalendari svi navode, samo neki crveno kao zapovijedani blagdan (Fr, B, Lj, III b 25 i Hrvojev misal), drugi polu-crveno (MR), a treći crno (P, III b 6, III b 10).

Mavar (Maurus) mučenik 21. XI., zaštitnik Poreča i Porečko-pulske biskupije. Prema legendi, tijelo mu doplovilo u Poreč, a kasnije navodno preneseno u Rim i pokopano zajedno sa solinskim mučenicima u kapeli svetoga Venancija. U tradiciji je nastala zbrka s istarskim i rimskim Mavrom.⁵⁹ Od zapadnih martirologija lokalizira ga u Istru već Usuardo: *Item in Histria passio sancti Mauri martyris*. Rimskog Mavra Usuardo stavlja dne 22. XI., ali izdavač u bilješci identificira oba Mavra. Od glagoljskih kalendara donose Mavra: Fr, P, B, Lj, MR, III b 3, III b 6, III b 10, III b 25, III c 12. Neki glagoljski brevijari imaju i poseban oficij svetomu Mavru s devet lekcija, i to IV. vrbnički, I. novljanski, Baromićev i Brozićev.⁶⁰

Eufemija (»Evpimija«) 16. IX., koju slave obje crkve, a kod nas je posebno slavi crkva u Rovinju u Istri, gdje se navodno nalaze njene moći.⁶¹ Glagoljski je kalendari komemoriraju, kao i rimski, uz Luciju i Geminijana, i to: B, P, Lj, III b 25, III c 12 i Vatikanski misal Illir. 8.

Just (»Žust«) mučenik navodi se u Fr 2. XI. nakon spomena mrtvih. Just je tršćanski mučenik i patron Trsta, gdje mu se čuvaju i relikvije.⁶² U Trst ga lokaliziraju i neki zapadni martirologiji, na pr. t. zv. florentinski tekst Usuardova martirologija. S oznakom »de Treviso« spominje ga i šibenski franjevački brevijar iz 1411., i to 3. XI.⁶³ Od glagoljskih kalendara istoga dana komemoriraju ga: P, B, MR, Lj, I b 34, III b 3, III b 10, Vatikanski Illir. 4.

Kirin (Kvirin) 4. VI. bio je biskup Siscije (Siska) i jedan od panonsko-srijemskih mučenika († 304). U Sisciju ga lokaliziraju već martirologiji Usuarda i Adona ovoga istoga dana. Kvirin je zaštitnik krčke biskupije, pa ga i šibenski franjevački brevijar označuje »de Vegla«.⁶⁴ Od glagoljskih kalendara nalazim ga još: u P, MR, Lj, III b 3, III b 10, III b 25 i Vatikanski Illir. 4. I naš Fr kao i još neki drugi glagoljaši imaju opet Kirina biskupa, eventualno i mučenika, 15. X., tako: P, B, MR, Lj, III b 25, III c 12.

⁵⁸ Ispor. G. Kobler, *Memorie per la liburnica città di Fiume*, Fiume 1896 I, 135-138; E. Susmel, *Fiume nel medio evo*, Bologna 1935., str. 45-58.

⁵⁹ O svima pitanjima oko toga sveca ispredi: Kandler, *Codice diplomatico Istriano*, I. sv., god. 284; G. Pesante, *S. Mauro*, Parenzo, Coana 1891; *Santi dell'Istria e Dalmazia* u *Atti e memorie della Società Istriana di Storia patria* XII. (1900), str. 360-405; F. Bulić, *Palata cara Dioklecijana*, Zagreb 1927., str. 198.

⁶⁰ Tekst iz Vrbničkoga i Novljanskoga izdao V. Premuda u *Vjesniku Starosl.* akademije u Krku za g. 1912., Krk 1913., str. 32-57.

⁶¹ T. Caenazzo, *Del prodigioso approdo del corpo di S. Eufemia Calcedonese in Rovigno*, *Atti e memorie della Società Istriana di archeologia e storia patria*, vol. I. (1885) str. 303. — Isti Caenazzo u istom časopisu vol. XL (1932) str. 247-270 pod naslovom: *S. Eufemia di Rovigno*.

⁶² Vidi legendu u Kandlera, *Codice diplomatico Istriano*, vol. I. god. 290.

⁶³ Stošić u *Croatia sacra* 5 (1933) str. 23.

⁶⁴ Stošić u o. c. str. 23.

Andronik 17. V., navodno srijemski biskup, više ga časti istočna crkva, i to istoga dana.⁶⁵ Od glagoljskih kalendara spominju ga: P, Lj, III b 3, III b 6, III b 25, III b 10, Vatikanski Illir. 4. Nema ju ga ni B ni MR.

Irinej se u Fr navodi dne 22. VIII. u obliku »Ėrnĕĕ«. Slično donose to ime i drugi glagoljski kalendari: P »Ėrnĕĕ«, Lj »Ėrnĕĕ«, III b 25 »Ėr'nič«, II. novljanski brevijar kao Lj. Ne donose ga: B, MR, III b 3 i III b 10. Početno **Ė** (= ja) ima potvrdu u imenu Jarne - Jarnević, a analogiju u imenu Jambrek za Imrih - Emerik kao i u općoj imenici jagla za igla; predzadu je odgovara (kao i u drugim slučajevima) grčkom *ai*. - Ovdje se radi o Irineju, sirmijskom biskupu i mučeniku, kojega istočni sinaksari slave 22. ili 23. VIII. Na Zapadu časti se 25. III. ili koji drugi dan, ali je ovdje njegov kult izbljedio zbog Irineja rimskoga.⁶⁶

Četiri *krunjenika* (»krunniki«, a kod drugih »kruñnihb« ili sl.) 8. XI. također su sirmijski mučenici (Quatuor Coronatorum). Ovoga dana donose ih i zapadni martirologiji i glagoljski kalendari: P, Lj, MR, III b 3, III b 6, III b 10, III b 25, III c 12 (crveno) i Pariški brevijar Cod. slav. 11, dok ih B ima 7. XI. zbog franjevačkog Ludovika, koji pada 8. XI.

Na kraju ovoga nabranjanja svetaca, koji imaju kakve veze s našim narodnim teritorijem, spomenut ću i dva rijetka sveca, koji se začudo javljaju u našim kalendarima, pa tome treba naći razlog; to su Barbat i Fuska.

Barbat, biskup i mučenik, 19. II., upravo je svetac Beneventa u Italiji.⁶⁷ Od glagoljskih kalendara nalazimo ga još: u Lj, III b 6, III b 10, II. novljanskom brevijaru i Brožićevu štampanom brevijaru. Selo Barbat na Rabu dobilo je ime po negdašnjoj crkvi toga imena.

Fuska 13. II. je svetica, koju zapadni martirologiji vrlo rijetko spominju. U jednom Usuardovu tekstu navodi se istog dana: »*Apud Torcellum sanctae Fuscae Virginis et martyris.*«⁶⁸ Od glagoljskih kalendara donose je još: B, MR, Lj, III b 6, III b 10 (i to »Fur'si«), II. novljanski brevijar i Brožićev brevijar. Jedna stara crkva sv. Fuske bila je u Zadru,⁶⁹ a jedna na Krku (te se danas po njoj selo zove Sveta Fuska).

Sliku o tome, kako su u kalendaru našega Fr prošli sveci domaćega sloja (po čem bi se dalo govoriti i o provenijenciji njegova predloška) možemo upotpuniti i negativnim konstatacijama. Tako ne nalazimo od solinskih mučenika *Anastazija*, iako ga neki rimski martirologiji loka-

⁶⁵ Ispor. Nilles o. c. I, 160. *Synaxar. Constantinopol.*, o. c., Farlati I, 262. Coletus u Martirol. Illyr. U Nestorovoj kronici naziva se učiteljem slavenskog naroda.

⁶⁶ Ispor. Nilles o. c. I, 255; vidi pod ovim danom u *Synaxar. Constantinopol.*, u Jeronimovu i Adonovu martirologiju te u Coletovu martirologiju.

⁶⁷ Usuardov martirologij a kasnijim redakcijama: »*Apud Beneventum civitatem natidis beati Barbati episcopi et confessoris.*«

⁶⁸ Migne, P. L. 123, str. 759.

⁶⁹ Brunelli, *Storia di Zara*, str. 304.

liziraju u Solinu 21. VIII. (Adon), Coletus ga meće 11. IV. zajedno s drugim mučenicima, što su pokopani u Lateranu, a glagoljski prvotisk misala ima 18. V. Nastazija uz Vicencija. Za Vicencija sam izrazio mišljenje, da će zapravo odgovarati *Venanciju*, koji je i inače u splitskoj tradiciji loše prošao. Nema ni splitskog biskupa *Rajnera* 4. VIII. ni trogirskog biskupa *Ivana* 14. XI. - Od zadarskog sloja ne nalazimo *Zoila*, ni *Anastazije*, ni Ireninih sestara *Agape* i *Chionije*. Ne nalazimo osorskog zaštitnika *Caudencija*. Iz Istre ne nalazimo pičanskog zaštitnika *Nikifora*, ni piranskih svetaca *Eleuterija*, *Projekta* i dr., ni tršćanskog mučenika *Apolinara* 6. XII., dok se naprotiv spominje Apolinar 23. VII. kao biskup mučenik, a to je ravenki svetac. Začudo Fr ne spominje ni akvilejskih mučenika *Hermagoru* i *Fortunata*, koji se komemoriraju u glagoljskom vatikanskom misalu Ilir. 4, dne 12. VII., a u drugima latinskim kalendarima različito: 14. V., 11. VI. i 14. VIII. Zbog toga i ne znam, koji bi to svetac bio Purtunat 1. VI. u našem Fr i 20. IV. u Prvotisku.

Iz analize našega i drugih kalendara jasno se vide pogreške, iskrivljenja i nejasnoće, što dokazuje, da su se tekstovi kalendara često šablonski prepisivali. Šablonski su morali biti osobito oni kalendari, koji nisu bili namijenjeni određenoj crkvi ili redu. Pisari su namjerno ostavljali i neispunjene pojedine dane, kako bi kupci mogli naknadno i sami unijeti svoje lokalne svece, o čem imamo dosta potvrde i u našim sačuvanim kodeksima.

Preostaje još da razmotrimo crveno štampane svece, t. j. one, koji predstavljaju zapovijedane blagdane. Crveni su, naravno, svi blagdani gospodnji, zatim Bogorodice i apostola, ali i neki universalni kršćanski sveci, kao što su Grgur papa, Lovrenac, Marija Magdalena, Martin biskup, Stjepan prvi mučenik, pa i Jeronim, ma da ga je naročito svečano slavila Dalmacija kao svoga zemljaka i zaštitnika. U našem Fr ima zatim nekoliko crveno štampanih svetaca, koji su tako svečani samo u jednom dijelu zapadnih pa i glagoljskih kalendara. To su: Frančisko 4. X. (franjevački svetac), Katarina 25. XI. i Nikola 6. XII. Dva sveca nalazim crvena osim u Fr još samo u jednom glagoljskom kalendaru; to je *Kuzma* i *Danijal* 27. IX., koji je crven još u III b 3, a to je misal. lokaliziran u Bribiru vinodolskom, i *Silvestar* papa 31. XII., koji je još crven u III b 10 (a to je brevijar, koji možda potječe iz zadarskog kraja). Samo u našem Fr dolazi crveno štampan *Aleksandar* 2. V. i *Magno* 25. III. Aleksandar papa dolazi u svima kalendarima i martirologijima, što sam ih pregledao, 3. V., i to crno poslije Našašća križa, koji je pisan crveno. Prema tomu Aleksandar je mogao u Fr da zbog Našašća križa bude prenesen na 2. V., a to se moglo dogoditi samo u mjestu, gdje se Aleksandar slavio kao titul crkve ili patron. Takvo mjesto nije mi poznato. Nije isključeno, da je Aleksandar štampan crveno jednostavno pogreškom, samo moramo onda pretpostaviti i pogrešku u anticipiranju na 2. V. umjesto 3. V. Uostalom nije baš ni jasno, o kojem se tu Aleksandru govori. U Fr nije nopće vidljivo, u koju

kategoriju spada ovaj svetac, a iz literature se razabira, da je u martirologijima jamačno pobrkao Aleksandar papa s Aleksandrom rimskim mučenikom. - Što se tiče *Magna* (25. III.), o kojem je već bilo govora sprijeda, rekao bih, da je svakako pogreškom štampan crveno. Ta je pogreška mogla nastati vrlo lako, jer je *Magno* štampan u istom retku iza Blagovještenja Bogorodice, koji je štampan crveno.

Ima i obrnutih slučajeva, t. j. da je po koji svetac u *Fr* unesen crno, dok je u gotovo svima drugim kalendarima pisan crveno. Tako je štampan: Ivan pred Vlaška vrata 6. V., Spomenen'je s(veta)go Pavla apostola 30. VI., Ambrozije 7. XII. i Oktaba apostolu Petra i Pavla 6. VII.

Nakon svega, što je dosad rečeno, možemo rekapitulirati i odrediti karakter kalendara našega fragmenta (a to se može odnositi i na većinu glagoljskih kalendarskih tekstova). Taj je kalendar rezultat jednoga eklektičkog posla, koji se, naravno, nije obavio odjednom, nego u etapama. Stoga je u tom materijalu ostalo tragova različitih predložaka i u izboru svetaca iz različitih slojeva i u jezičnim (fonetskim) reliktima izvora. Hrvatska glagoljaška crkva i na ovom području odražuje geografski smještaj hrvatskog naroda. Hrvatski su glagoljaši već od početka dobili liturgijske tekstove s jasnim pečatima grčke i rimske crkve i grčkog i rimskog jezika. Taj se dualizam u toku X.-XIII. stoljeća nije uklonio, jer su glagoljaši i kroz to vrijeme bili u kontaktu ne samo s rimskom crkvom, nego i s grčkom kulturom. O tom rječito govore stariji tekstovi liturgijske i neliturgijske prirode. Samo još danas nije dovoljno osvijetljeno, kojim putem je dolazio k nama taj grčki utjecaj. Trebat će ispitati točnije utjecaj bizantske političke vladavine na kulturni život Hrvata u Bizantskoj Dalmaciji, utjecaj Ravenne (kao u graditeljstvu), utjecaj Akvileje kao sjela patrijaršije i sl. Nego, da se vratimo našem kalendaru! Vidjeli smo, da se on u osnovi sastoji od rimskog sloja svetaca, koji je prošaran grčkim ili istočnim elementima. Ovi se elementi nadopunjuju drugima, i to: kultom ugarskih svetaca, koji su počeli prodirati na jug (pa i u dalmatinske latinske crkve) zajedno s političkim utjecajem Arpadovaca; kultom svetaca što ih je donosila ćirilometodska tradicija (a ovamo možemo ubrojiti i češke svece); kultom svetaca, koji se bilo kako povezuju s našim narodnim teritorijem (kao što su zadarski, splitski, akvilejski sveci i stari sirmijski mučenici). Redaktor našega *Fr* namjenjivao je svoju knjigu širem i, čini se, neodređenom teritoriju, pa je stoga izbjegavao da mu kalendar dobije lokalnu ili monastičku boju (kao što je na pr. Baromičev kodeks dobio lokalnu zadarsku i monastičku franjevačku karakteristiku). Jedino mjesto, koje se u *Fr* izričito spominje, jest Ljubalj, i to uz iskrivljeno ime »Nergi« dne 23. VIII. Ali baš to iskrivljeno ime opovrgava eventualno lokaliziranje redaktora našega *Fr* u Ljubalj, u Nin ili u Zadar. Redaktor toga kraja ne bi bio mogao lokalni blagdan svete Marcele tako iskriviti, jer bi mu bio odviše dobro poznat. Osim toga on bi bio i Marcelu i Asela 26. VIII. crveno šampao. To iskrivljenje nastalo je negdje dalje od Zadra, i naš ga je redaktor samo mehanički prenio ne-

majući smisla za taj blagdan, a jamačno ni za grad Ljubalj, koji u XV. stoljeću nije više mnogo značio. Stoga - uzimajući u obzir, da to iskrivljenje dolazi u Vinodolskom brevijaru i u misalu Pavla Modrušanina - imamo opravdanje lokalizirati naš kalendar u Vinodol. Samo s ovom logikom se ne slaže činjenica, što »Nergu« ima i Baronićev brevijar, koji stvarno predstavlja zadarski kalendar. Na kraju, trebat će voditi računa i pokušati naći bolje objašnjenje za crveno štampane svece: Aleksandra, Magna, Kuzmu i Damjana i Silvestra.

Dodatak. Dok je ova radnja bila u toku štampanja, saznao sam, da je prof. Luigi Cini našao nedavno u Veneciji jedan istisak glagoljskog brevijara, kojemu odgovara naš fragmenat. Time je riješeno pitanje identiteta edicije, kojoj je pripadao ovaj fragmenat: bio je to brevijar, kako sam to pretpostavio u Hrvatskoj enciklopediji (sv. II, str. 290), stavivši ga na čelo glagoljskih štampanih brevijara.

TEKST FRAGMENTA

Ovdje se daje tekst kalendara u latiničkoj transliteraciji sa svim kraćenjima i drugim pojedinostima originala. Za ravnanje čitača napominjem, kako su reproducirana neka glagoljska slova: **Ѣ** = z, **Ѥ** = i, **Ѧ** = ě, ili ê (kad treba čitati ja), **Ѩ** = ju (kursivno) **Ѭ** = ċ ili šć (kursivno), **Ѯ** = j, poluglas l = b. Slova s brojnom vrijednošću prenijeta su također bez razlike u latinicu. Slabo ili nikako čitljiva mjesta, u koliko su se mogla lako popuniti po smislu, stavljena su u zaporke, u protivnom slučaju na mjesto slova stavljene su točke. Ono što je u originalu štampano crvenom bojom, to je ovdje štampano kursivno.

Za lakše snalaženje dodao sam kod svakog dana u mjesecu arapskom brojkom redni broj dana.

Ispod teksta priložio sam u bilješkama poneka objašnjenja teksta; brojevi uz bilješke znače dane mjeseca.

Priložene fotografske reprodukcije su nešto povećane.

(Pervarb ima) dni $\overline{\text{I.}}\overline{\text{Z.}}\overline{\text{I.}}\overline{\text{na}}$ ($\overline{\text{I.}}\overline{\text{Z.}}$...)

1		b	g		.	ignaciē	$\overline{\text{bs}}$	$\overline{\text{m}}(\tilde{\text{e}})$
2	$\overline{\text{a}}\overline{\text{i}}$	$\tilde{\text{e}}$	d	g	n	očišćenie	ste (ma)rie	
3		d	e	v	n	blažie	$\overline{\text{bs}}$	
4	$\overline{\text{z}}\overline{\text{i}}$	e	ž	b	n	žilberta	$\overline{\text{i}}\overline{\text{s}}$ i semiona	str $\overline{\text{i}}\overline{\text{s}}$
5	$\overline{\text{z}}$	$\tilde{\text{s}}$	a	nonsb		agati	$\overline{\text{dvi}}$	i $\overline{\text{m}}\tilde{\text{c}}$
6	$\overline{\text{e}}\overline{\text{i}}$	g	b	.	i	vidasta	i amna	$\overline{\text{m}}\tilde{\text{c}}$
7		$\overline{\text{i}}$	v	ž	i	dorotie	$\overline{\text{dvi}}$	
8		i	g	.	i			
9	(.) $\overline{\text{i}}$	k	d	.	i	apolonie	$\overline{\text{dvi}}$	$\overline{\text{m}}\tilde{\text{c}}$
10		l	e	g	.	skolastiki	$\overline{\text{dvi}}$	
11		m	ž	v				
12	$\overline{\text{i}}$	n	a	b	i			
13		o	b	$\overline{\text{iduso}}$		(f)uski	dēvi	
14	$\overline{\text{z}}\overline{\text{i}}$	p	v	$\overline{\text{ei}}$	k	(m)r(ē) kurila	i meŕdie $\overline{\text{i}}\overline{\text{s}}$ i v(ale)n	
15	$\overline{\text{z}}$	h	g	$\overline{\text{d}}\overline{\text{i}}$	k		tina	$\overline{\text{m}}\tilde{\text{c}}$
16		r	d	$\overline{\text{g}}\overline{\text{i}}$	k	ijuliēni	dēvi	($\overline{\text{m}}\tilde{\text{c}}$)
17	$\overline{\text{d}}\overline{\text{i}}$	s	e	$\overline{\text{v}}\overline{\text{i}}$	k			
18		t	ž	$\overline{\text{b}}\overline{\text{i}}$	k			
19		u	a	$\overline{\text{a}}\overline{\text{i}}$	k	barbata	$\overline{\text{..k}}$	$\overline{\text{m}}\tilde{\text{c}}$
20	(.) $\overline{\text{i}}$		b	$\overline{\text{i}}$	k	gašē	$\overline{\text{p}}\overline{\text{p}}\overline{\text{i}}$ i juli(ē)na	$\overline{\text{m}}\tilde{\text{c}}$
21	(.)	b	v	z		ivana	pustinēka	
22		$\tilde{\text{c}}$	g	ž	k	Prestol	petra	
23		d	d	ž	k	Vijiliē		
24		e	e	(e)	k	matie	$\overline{\text{aplā}}$	
25	(.) $\overline{\text{i}}$	$\tilde{\text{s}}$	ž	d	k	dunata	$\overline{\text{bs}}$	is
26	e	g	a	g	k	aleksandra	$\overline{\text{p}}\overline{\text{p}}\overline{\text{i}}$	$\overline{\text{m}}\tilde{\text{c}}$
27		$\overline{\text{i}}$	v	v	k			
28	(..)	i	v	b	k			

1. Brojke u prvom stupcu dodao sam kao redne brojeve i ujedno kao suvremeni red dana u mjesecu. — 4. »str« = starca. — 5. »nonsb« = nonas. — 6. latin. Vedasti et Amandi episc. et conf. — 14. »(m)r(ē)« = marač, označuje početak datiranja po martovskim kandama; o Kirilu (Ćirilu) i Metodiju bilo je govora sprijeda na str. 73. — 22. latin. Cathedra S. Petri.

Marčb ima dni .j. a lña i.ž. nočb godn .bī. dn bī

1		k	g			erkulana ppi i mē i lēva	mē.
2	(.)	l	d	e	n		
3	(.)ī	m	e	d	n		
4		n	ž	g	n	Stihb trista	mē.
5	(.)ī	o	a	v	n		
6	(.)	p	b	b	n		
7		(h)	v	onasb		perpeti i felicitati dvi	mē.
8	ī		(g)	ž	i		
9	(.)		(d)	ž	i	stihb .k.	mē.
10	(.)		e	e	i		
11	(.)		ž	d	i		
12	(.)		a	g	i	grēgora ppi is	
13	(.)		b	v	i		
14	(.)		v	b	i	tiboreiē i valeriēna	mē
15	(.)		g	idusb			
16	zi		d	ži	k	aprilo	
17	(.)		e	ei	k		
18	(.)		ž	(dī)	k		
19	(.)ī		(a)	(gī)	k	timotēē mē i osipa	ī
20	(.)		(b)	(vī)	k		
21	(.)		v	bī	k	benedikta opta	
22	(.)ī	b	g	ai	k		
23	(.)	č	d	(ī)	k		
24	(.)		(e)	(z)	k		
25	(.)		ž	(z)	k	blgovascenē bre X i magna	mē
26	(.)		(a)	(ž)	k		
27	(.)		b	(e)	k		
28	(.)		(v)	(d)	k		
29	(.)		g	(g)	k		
30	(.)		(d)	(v)	k		
31	(.)		e	b	k		

1. «lēva» za lat. Leonis dolazi u ovom obliku u više glag. kodeksa; u nekim glag. kalendarsima kao i latinskim martirologijima ovi su inače rjeđi sveci drugačije kvalitete: (H)erkulan je obično biskup, a Lav ispovjednik. — 4. »s(ve)tihs trista m(u)č(enik)« ima manji broj glag. kalendara (III b 3 i III b 25), a Adonov i Usuardov martirologij imaju na ovaj dan *martyrum nongentorum*. — 7. Lat. Perpetuae et Felicitatis. — 9. To je četrdeset mučenika Sebastenskih, koje neki glag. kalendari zovu krunjenicima (P: »krunnikb; III b 25: »korunnikovb«). — 14. Drugi kalendari, glagoljski i latinski, imaju Tiborcija, Valerijana i Maksima dne 14. IV., a i naš ponavlja »Tiboreiē« toga dana. — 16. »aprilb« označuje početak datiranja po aprilskim kalendama. — 19. Drugi kalendari nemaju danas Timoteja, a III b 25 veli za Osipa, da je mučenik. — 25. Blagovještenja Bogorodice.

Aprilb ima dni .j. lna .i.ž. noćb godnb .i. dan (...)

1		m	(ž)					
2	ai	n	(a)	g	n	marčela papi		mē
3		o	b	v	n	ambroziē		biskupb
4	zi	p	v	b	n			
5	z	h	g	non	sb			
6	ei	s	d	z	i			
7	d	t	e	ž	i			
8		u	ž	d	i			
9	vi	r	a	g	i			
10	(.)	a	b	v	i			
11		b	v	e	i			
12	i	č	g	b	i			
13		d	d	idus				
14	zi	e	e	zi	k	i tiborciē	p.	mē
15	z	š	ž	zi	k			
16		g	a	ei	k	irini		dvi
17	di	i	b	di	k	aniceta		mē
18	g	i	v	gi	k			
19		k	g	vi	k			
20	bi	l	d	bi	k			
21	a	m	e	ai	k	soteriē papi		
22		n	ž	i	k	jēoriē		
23	z	o	a	z	k	adalberta .ba		
24		p	b	z	k	marka je ...		
25	zi	h	v	z	k	klita ppi mē i ma ...		
26	e		g	e	k			
27			d	d	k			
28	gi		e	g	k	vitaliē		mē
29	v		ž	v	k	petra		mē
30			a	b	k			

3. Ambrozije će ovdje biti pogrešno umjesto 4-oga, na koji dan ga bilježe zapadni martirologiji, a neki i 5-oga (kao Adonov martirologij i glagoljski III b 25). — 5. »non sb« čitaj nonas. — 14. Ovdje jamačno treba onaj prvi »i« shvatiti kao ostatak riječi »maie«, jer se toga dana počinje datiranje po majskim kalendama; ona nečitljiva riječ, koja počinje s »p« bez sumnje treba da se čita »prč« = proči, jer se uz Tiburcija misli još na Valerijana i Maksima (ili Maksimijana). — 21. III b 3 i III b 25 imaju Soterija dne 22. o. mj. — 22. O datumu »jēoriē = Georgija bilo je govora sprijeda. — 23. I o Adalbertu (češkom Votjehu) bilo je govora sprijeda. — 24. Marka Jevan-jelista. — 25. Jamačno treba popuniti s »Marčela«, kako ima P, a zapadni martirologiji donose 26. aprila *Anacleti papae et mart. et Marcellini*. — 29. III b 3 veli: *Petra mē reda prodik(avac)b*, t. j. dominikanca. — Opaska: U rubrici lunarnih slova po-kvaren je red; umjesto: *h s t u r* trebalo bi stajati: *h r s t u*, kako je obično.

Mai ima dno .j.a. Ina .i.z. noć godn .z. danb ei.

1	ī	b			<i>pilipa ačkova</i>	<i>alu</i>	X
2		v	e	n	<i>aleksandra</i>		
3	(.)ī	g	d	n	<i>našastie križa</i>		X
4	(.)	d	g	n	<i>čirěka b̄ mē. i antie</i>	<i>dv</i>	
5		c	v	n			
6	ei	ž	b	n	<i>ivna prid vlaška vrata</i>		
7	d	e	<i>nonas</i>		<i>duima</i>	<i>b̄ mē</i>	
8	.	b	z	i	<i>čulenie mihaela arhjo</i>		X
9	vi	v	ž	i	<i>viktorie sgo krstofora</i>		
10	b	g	e	i	<i>gordiēna i evpimiha</i>	<i>mē</i>	
11		d	d	i			
12	ī	e	g	i	<i>nerēē i arhiliē</i>	<i>i prēh mē</i>	
13		ž	v	i			
14	zi	a	b	i	<i>bonifaciē</i>	<i>mē</i>	
15	ī	b	<i>iduso</i>				
16		v	zi	k	<i>ijunb</i>		
17	dī	g	ei	k	<i>andronika</i>	<i>b̄ mē</i>	
18	g	d	dī	k	<i>vicenca</i>	<i>mē</i>	
19		c	gi	k	<i>potenciēni</i>	<i>dv</i>	
20	bī	ž	vi	k	<i>petra pp mē. i bernardina is</i>		
21	a	a	bī	k			
22		b	ai	k	<i>eleni</i>	<i>cice</i>	
23	z	v	ī	k			
24		g	z	k	<i>prinesēne sgo franciška</i>	<i>is</i>	
25	zi	d	z	k	<i>urbana</i>	<i>b̄ is</i>	
26	e	e	ž	k	<i>elevtoriē</i>	<i>pap mē</i>	
27		ž	e	k	<i>ivana</i>	<i>pp mē</i>	
28	gi	a	d	k			
29	v	b	g	k			
30		v	v	k	<i>pelitiē</i>	<i>pp mē</i>	
31	ai	g	b	k	<i>petronili</i>	<i>dv</i>	

1. Ovdje su dvije štamparske pogreške: »ačkova« mj. i čkova i »alu« mj. aplu (= apostolu). — 3. Inventio S. Crucis. — 4. »Čirěka«, t. j. Kirijaka, »antie«, t. j. Antonije, nikomedijske mučnice, relikvije u Pragu. — 6. Ioannis ante Portam Latinam. — 9. Viktor dolazi inače dne 8. V.; neobično je, što je ispred Krstofora dodano »sgo« (svetago). — 10. »evpimiha« = Epimaha. — 12. Nerei et Achillei (P ima: *Nerie i Arhiliē*). — 16. »ijunb«, t. j. početak računanja po juuskim kalendarima. — 18. Da će se pod Vicencom kriti solinski biskup Venancije, bilo je govora sprijeda (str. 74); i doista na današnji dan nemaju Vincencija zapadni kalendar, nego ili 24. V. ili 22. I. — 22. Jelene carice. — 24. Prenesenje relikvija sv. Franje Asiškoga pada u latinskim kalendarima 25. V., dok 24. imaju i neki drugi glag. kalendar, na pr. P i III b 25. — 27. Neki zapadni kalendar komemoriraju ga 27., a neki 28. V. Mnogi ga glagoljski kalendar donose 27. V. — 30. Felicija.

Ijuno ima dni .j. luna .x.z. noćb ġdino .ē. dn ži

1		d			niknmediē justina purtunata	m̄(ē)
2	zī	e	g	u	marčelina petra i erazma	m̄(ē)
3	z	z	v	n		
4	eī	a	b	n	kirina biš	m̄(ē)
5	d	b	nonasb			
6		v	z	i		
7	vī	z	z	i		
8	b	d	e	i	medarda biš	m̄ē
9		e	d	i	prima i peličiē	m̄ē
10	i	z	g	i		
11		a	v	i	barnabi apustola ġu	
12	zī	b	b	i	basilida i pročiē	m̄ē
13	z	v	ids		antonie reda malihb brat	iš
14		g	zī	k		
15	dī	d	zī	k	Vida i mendosta i rkstencie	m̄ē
16	g	e	eī	k		
17		z	dī	k		
18	bī	a	gī	k	marcela i marcelina	m̄ē
19	a	b	vī	k	ervasiē i protasiē	m̄ē
20		v	bī	k	silveriē papi	m̄ē
21	z	g	aī	k		
22		d	i	k	Pavlina bš	m̄ē
23	zī	e	z	k	Vijiliē	
24	e	z	z	k	Roistvo ivana htla	ġ(u)
25		a	z	k		
26	gī	b	e	k	ivana i pavla	
27	v	v	d	k		
28		g	g	k	Vīšliē: I leona	p̄(pi)
29		d	v	k	Petra i pavla apustolu	
30		e	b	k	Spomenenbe sgo pavla apstola	

1. »niknmediē« pogrešno mj. Nikomediē, kako ima na pr. III b 3 i dr. za latin. Nicomedes; o »purtunatu« — Fortunatu bilo je sprijeda govora. — 4. »kirina« = Kirina. — 9. Lat. Primi et Feliciani. — 15. Latinski martirologiji: *Apud Siciliam... S. Viti, Modesti et Crescentiae*; glagoljaši su ta imena različito deformirali, tako već Assemanov evangelijar: *Vita i Modesta i Krstanice*, Hrvojev misal i P: *Vida i Mendosta i Krstencie*, B: *Vida i Mondesta i Krstencie*, III b 25: *Vida i Men'dosta i Kr'stencie*. — 19. Lat. Gervarsii et Protasii. — 24. »htla« = hrstitelja.

Ijuli ima dni .j.a. lna .i.ž. nčb gđin z dno .ei.

1	i	ž			Oktaba ivana hla	
2		a	e	n	Pohoenie blne dvi mar pročesa i pr	mč
3		b	d	n		
4	i	v	g	n		
5	(.)	g	v	n		
6		d	b	n	oktaba apostolu petra i pvlja	
7	(.)i	e	nons			
8	(.)	ž	z	i	prokopič	mč
9		a	ž	i		
10	i	b	e	i	.ž. brato. I rufini	dvi
11		v	d	i	pič papi	mč
12		g	g	i	nabora i filicič	mč
13		d	v	i	anklita pp mč. I mrgrite dvi	mč
14		e	b	i		
15		ž	ids		kurika i juliti	mč
16		a	ži	k	lucencič pp mč. i razšatie aplb.	
17		b	eī	k	aleksa iž. I marini	dvi
18		v	dī	k	simforosi i .ž. sini ee	mč
19		g	gī	k		
20		d	vī	k	Ilie	proroka
21		e	bī	k	paraksie	dēvi
22		ž	ai	k	Marie	magdalen.
23		a	i	k	apolinara biskupa	mč
24		b	z	k	Vijilič I kratini	dvi.
25		v	z	k	Ekova apla I krstofora	mč.
26		g	ž	k	pastora mč. I anne mtre gane	pl d
27		d	e	k	Panteleona	mč.
28		e	d	k	Nazara i pročiht	mč.
29	(.)i	(ž)	(g)	k	Simplicič i pročiht	mč.
30	(.)i	(a)	(v)	k	abdona i sinena	mč.
31	(.)	(b)	(b)	k	Ermana biskupa	mča

2. Razrešavam: Pohojenije blažene dēvi Marije, Pročesa i pročiht mučenik. — 10. Lat. Septem fratrum et Rufinae virg. — 12. Lat. Naboris et Felicia. — 13. Anaklita i Margarite. — 16. Razšastie apostolb = Divisio apostolorum. — 18. Točnije: Simforosi i .ž. (= 7) sini jeje. — 21. Rimski kalendar ima ovoga dana Praksedu, glagoljaki P i B vele *Paraksidi*, a III b 25 takoder *Paraksie*; nameče se misao, nije li ovdje pobrkana Eupraxia, koju Istok slavi 25. VII., a Zapad 13. III. — 26. Pastora mučenika i Ane matere gospodnje poludupleks. — 27. Istočni je oblik ovoga imena Panteleimon, a zapadni Pantaleon. — 30. Lat. Abdon et Sennen. — 31. Lat. Germanus.

Augustb ima dni .j.i. ĩna ĩz nĉb gdn (...)

1	z	v	g	n	uže pĳra aĳla i prĉihb	m(ĉ)
2	eĩ	g	v	n	stipana ĳpi	m(ĉ)
3	d	d	b	n	našastie stĳpna prvoga	m(ĉ)
4		e	nonasb		justna przvĳr	
5	vĩ	z	z	i	bĳce o snĳga X i duminika	i(s)
6	b	a	z	i	šiksta mĉ Preobražnie g(dna)	
7		b	e	i	dunata bš	m(ĉ)
8	ĩ	v	d	i	kirĉka i prĉh	m(ĉ)
9		g	g	i	Vĩjliĉ i romana	m(ĉ)
10	zĩ	d	v	i	lovrenca	mĉ
11	z	e	b	i	tiborciĉ i susana	m(ĉ)
12		z	idus		klari	d(v)i
13	dĩ	a	zĩ	k	ipolita i prĉh	m(ĉ)
14	g	b	zĩ	k	Vĩjliĉ i evsebiĉ	m(ĉ)
15		v	zĩ	k	prestavlenie bĳce	X
16	bĩ	g	eĩ	k	roka	ĩš
17	a	d	dĩ	k	oktaba lovrenca	
18		e	gĩ	k	agapita	m(ĉ)
19	z	z	vĩ	k	lodovika	bš i(s)
20		a	bĩ	k	brnarda oĳta i stĳna krl(a)	
21	zĩ	b	aĩ	k		
22	e	v	ĩ	k	oktaba bĳce i ĉrnĉĉ	m(ĉ)
23		g	z	k	Vĩjliĉ i nergi vljubli	
24	gĩ	d	z	k	bartolomeĉ aĳla	X
25	v	e	z	k	lodovika krala frĉkgo	i(s)
26		z	e	k	cipriĉna ĳpi i mĉ i asela	i(s)
27	aĩ	a	d	k		
28	z	b	g	k	avgustina bš	(ia)
29		v	v	k	usiĉenie gĩvi ĩvna	
30	z	g	b	k	feliĉiĉ i vĉkta	(mĉ)
31		d		k		

1. Uže Petra apostola, lat. S. Petri ad Vincula; pod proĉihb muĉenik mišl se jamaĉno na braĉu Makabejce, koje današ slavi istoĉni i zapadni kalendar. — 4. Justina prezvitera. — 5. Bogorodice ot snĳga. — 11. Lat. martirologiji: Tiburtii mart. et Susannae virg. mart. — 15. Ovaj blagdan Assemanov evangelijar zove *Ušbenie bogorodice*, a B veĉ *Vznesenie*. — 20. Brnarda opata i Stipana kralja. — 22. »ĉrnĉĉ« = Ireneja, isp. str. 28. — 23. O »nergi v ljubli« isp. str. 75. — 26. »cipriĉna« je valjda nastalo pogrešnim ĉitanjem umjesto Zeferina, kako to imaju latinski kalendar i glagoljski P, B, MR 161 i III b 3. O Aselu = Anselmu isp. str. 75. — 29. Usiĉenie glavi Ivana, lat. Decollatio S. Ioannis Bapt. — 30. Lat. Felicit et Adaucti ili Audacti; B, MR i III b 25 imaju Avdakta, dakle u Fr ispalo na poĉetku A.

(Se)ktebrb ima dni .j. lna .x.z. noć gdn .bi. đnb .bi.

1	(.)	e			bī bratb mē. i ejidi opta	
2		ž	g	n	antona	mē
3		a	v	n		
4	i	b	b	n		
5		v	nonaso			
6		g	z	i		
7		d	ž	i		
8		e	e	i	roistvo šte mře X i adrična	mē.
9	(.i)	b	d	i	gorgona	mē
10	(.)	a	g	i		
11		b	v	i	prota i ačinta	mē
12	(.i)	v	b	i		
13		g	iduso			
14		d	zī	k	Vzdviženie sgn križa	X
15	(.i)	e	žī	k	oktba bře. i nikomed	mē.
16		ž	eī	k	leile i prē mē. evpimie	dvi
17		a	dī	k		
18		b	gī	k		
19		v	vī	k		
20	i	g	bī	k	vijiliē. i evstateē i prē	mē.
21		d	aī	k	matēē apla	X
22		e	ī	k	mavriciē i proč	mē
23	i	ž	z	k	lina papi	mē.
24		a	z	k		
25		b	ž	k		
26	i	v	e	k	kuprična i justini	mē
27	i	g	d	k	kuzmi i dombēna	mē
28		d	g	k	večeslava	krala
29		e	v	k	mihaela arhñla	X
30		ž	b	k	eronima prezvtra	X

1. Neki lat. martirologiji: *Apud Bonaventum SS. martyrum XII fratrum*; kod »ejidi« ispalio je na kraju »ē« (a tako i u B i MR 161), dok je u P *Ejida*. — 2. Neki glag. kalendari imaju Antonina, a neki Antonija, a isto je tako i u latinskim; Adonov kalendar: *Antonini martyris*. — 8. Rojstvo svete Marije i (H)adrijana. — 11. Adon u kalendaru: *Hyacinthi et Proti eunuchorum*. — 14. »sgn« griješkom mj. sga (= svetoga). — 15. Oktaba Bogorodice i Nikomeda. — 16. Pored Eufemije (Evpimie) rimski martirologiji navode i rimske mučenike Luciju i Geminijana. Kako je ovo dan i češke Ludmile u zapadnoj i istočno-slavenskoj erkvi (Nilles I, 277), koja se od glag. kalendara spominje samo u brevijaru pariške Nacion. biblioteke, nije isključeno, da se s rimskom Lucijom pomiješala češka Ludmila; od glag. kalendara dolazi u P *Lucie Jeminiēni*, u B, III b 3, IH b 25 i u Vatikanskom misalu Illir. 8: *Lucie i Eminiēna*, a u Vatikanskom misalu Illir. 4 *Lucile Eminiēna*. — 20. Eustacije (po grčkom, a po lat. Eustahije), prema legendi, mučen sa svom obitelji, zato »prē mē« = proćih mučenik. — 30. Jeronima prezvitera.

Oktebr ima dni .j.a. lna (.....)

1	eī	a			remii	b̄	i(s)
2	d	b	e	n			
3	vī	v	d	n			
4	b	g	g	n	frančiska		i(s)
5		d	v	n			
6	i	e	b	n	justini	dvi	i m̄(ē)
7		ž	non̄sb		marka	pp̄ m̄c serga baka i pr	m̄(ē)
8	zī	a	z	i			
9	ž	b	ž	i	deonožiē ruštika i pr̄h		m̄(ē)
10		v	e	i	terbona iā i sopie		d̄v(i)
11	dī	d	d	i			
12	g	d	g	i			
13		e	v	i			
14	bī	ž	b	i	kališta		pp̄ m̄c
15	a	a	idsb		kirina		b̄
16		b	zī	k	galla opata		
17	z	v	eī	k			
18		g	dī	k	luki jlista		d̄(u)
19	zī	d	gī	k			
20	e	e	vī	k			
21		ž	bī	k	aī tisuči d̄v ilariona		oṑ̄(ta)
22	gī	a	oī	k			
23	v	b	i	k			
24		v	z	k			
25	aī	g	z	k	krisanta i dariē pr̄h		m̄(ē)
26		d	ž	k	evarista pp̄ m̄c i drmitra		m̄(ē)
27	zī	e	e	k	Vijiliē		
28	z	ž	d	k	simuna i judi oṑ̄lu		
29		a	g	k			
30	eī	b	v	k			
31	d	v	b	k	Vijiliē		

1. Oblik »remii« kao i *Remiji* u P kao da je jednostavno iz latinskih kalendara pro-uzet genitiv *Remigii*; MR 161 i III b 25 imaju *Remie*. — Serga (mj. Sergija), Baka i proči mučenik. — 9. »deonožiē« (mj. Dionizija) ima na pr. MR 161, a P *Déonožiē*. — 10. Nije jasno, kako je od Cerbonija došlo do Terbona, koji oblik dolazi u MR 161 i u III b 3; u III b 25 naprotiv dolazi *Cērboniē* i u B *Cerboniē*. — 18. »jlista« = jevanjelist; »d(u)« = dupleks. — 21. »aī« = 11; Adonov martirologij u dodatku: *In Galliis apud Coloniam Agrippinam sanctorum virginum undecim millium*. — 25. »dariē«, ali bi ispravno bilo Darie, jer se radi o ženskom licu. — 26. Oblik *Drmitra* umjesto *Dimitrija* pozna i MR 161 i Istarski razvod, a III b 25 ima *Domitra*.

(Novemb̄r) ima dni .j. l̄na .i.z. n̄c gdn̄ .ei. dn̄ .z.

1	(.)	g			Vsi s̄ti i cezara	m̄c.
2	i	d	g	n	spom̄tie v̄sh umrv̄h. I žsta	m̄c
3		e	v	n		
4		z̄	b	n	Vitaliē i agrikola	m̄c.
5		a	b	n	emriha	krala.
6		b	nnos		l̄onarda	iš.
7	i	v	z̄	i		
8		g	z̄	i	ḡhb krunniki	m̄c.
9		d	e	i	Svečenje crkve spl̄a v rimi.	
10	i	e	d	i	tripona i p̄čih.	m̄c
11		z̄	g	i	martina b̄s	iš.
12		a	v	i	martina papi	m̄c
13	i	b	b	i	brikiē b̄s	is
14		v	ids		Ivana zlato	usta.
15		g	z̄i	k		
16		d	eī	k	otmara	opata.
17		e	gī	k		
18	i	z̄	vī	k	kr̄šenie c̄rkve apl̄u p̄ira i p̄v v rimi.	
19	a	bī	bī	k	elisavti	dvi
20		b	aī	k	Potenciēna papi	m̄c.
21	i	v	i	k	mavra	m̄c.
22		g	z	k	cecelie d̄vi	m̄c.
23		d	z	k	klīm̄ta p̄pi m̄c. i filiciti	dvi
24	i	e	z̄	k	kr̄sogona	m̄c.
25	?	z̄	e	k	katarini d̄vi	m̄c.
26		a	d	k	pr̄isene m̄ci s̄go eoriē i petra b̄s m̄c	
27		b	g	k	ēkova personina	m̄c.
28		v	v	k		
29		g	b	k	Vijiliē. i satornina	m̄c.
30		d	b	k	andr̄ē ap̄stola	

1. Vsi sveti i Cezara mučenika. — 2. Spomenutie svih umrv̄h i Žusta (= Justa) mučenika. — 6. »nnos« pogrešno mj. nonas. — 8. »g.hb« = četir̄hb, kako je na pr. u III b 25; latinski: *Sanctorum quattuor coronatorum*. — 9. »spl̄a« = Spasitelja. — 14. Zlatousta je u glagoljskim tekstovima redovito raspolovljeno u dvije riječi. — 18. Kr̄šenie crkve apostolu Petra i Pavla v Rimi. — 20. I latinski kao i glagoljski kalendari imaju ovoga sveca ili u obliku Poncijana ili Potencijana; isto tako jedni ga donose dne 19., a drugi 20. o. mj. Prvotisak misala ima čak dne 19. u obliku *Ponciēna*, a dne 20. u obliku *Potenciēna*. — 26. Synaxarium Constantinopolitanum ima danas: *kuī tā ēykaīva toē āȳtov Γεorḡyov ēv tā Kuzap̄istiē*, a Assemanov evangelijar: *Sveštenie svetago Deordia*, dok zapadni ne poznaju ovoga prijenosa; prema tomu bit će i ovo istočni sloj u Fr. — 30. »ap̄stola« pogrešno mj. apostola.

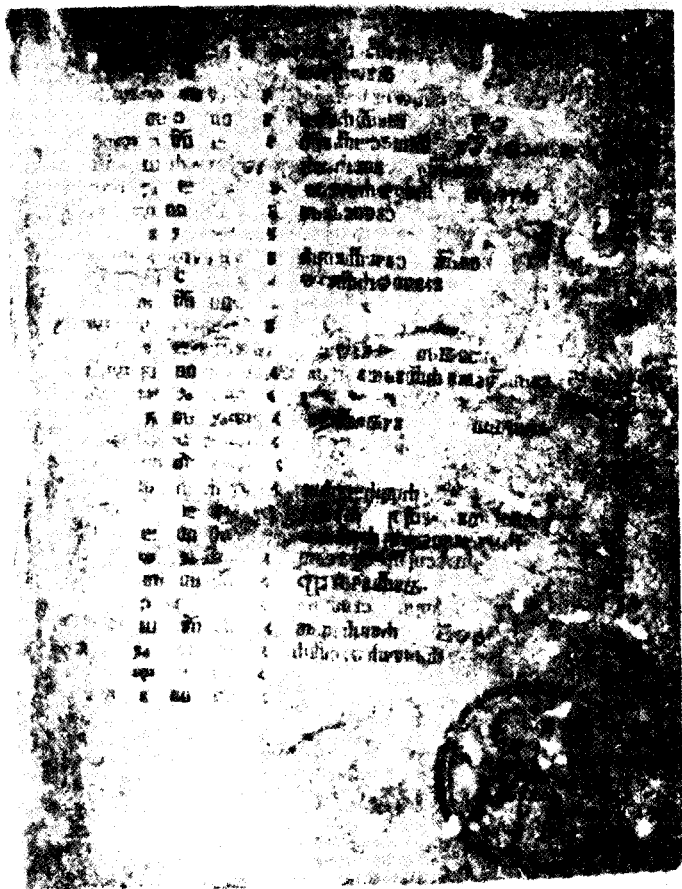
Dekletrb tma dni .j.a. tna .j. nōcb godn (.....)

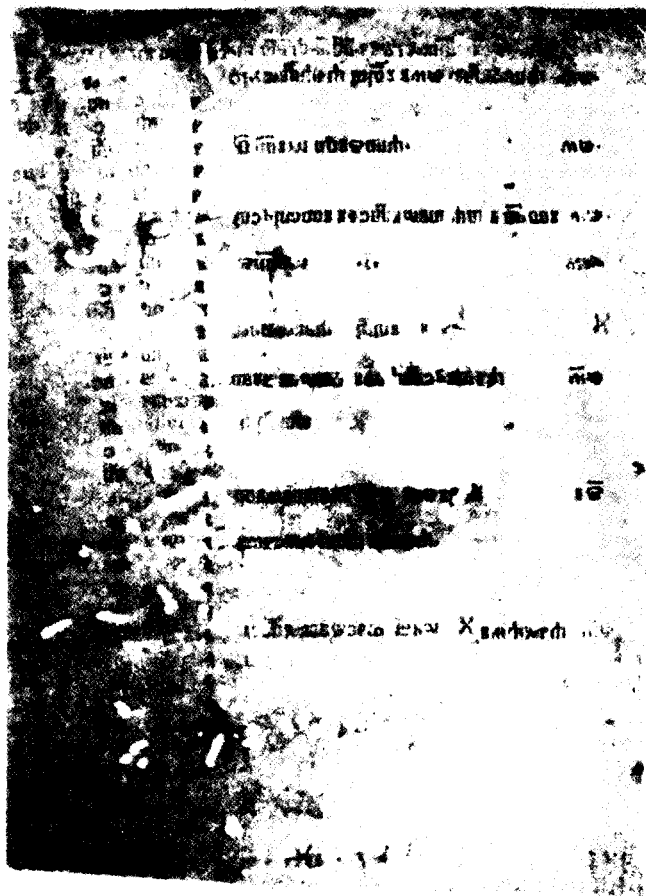
1		e					
2	vī	ž	g	n	Viviēni	dvi	m(ē)
3	b	a	v	n			
4	i	b	b	n	barbari	dēvi	
5		v	nonso		samba		opī(a)
6	zī	g	z	i	nikuti	bs	
7	ž	d	ž	i	ambroziē	bs	i(s)
8		e	e	i	začetiye	brce	
9	dī	ž	d	i			
10	g	a	g	i	melkiēda	p̄pi	m(ē)
11		b	v	i	damasa	p̄pi	m(ē)
12	bī	v	b	i			
13	a	g	iduso		lucie	dvi	m(ē)
14		d	zī	k			
15	z	e	zī	k	susani		(...)
16		ž	žī	k	tri otroci		(...)
17	zī	a	eī	k			
18	e	b	dī	k			
19		v	gī	k			
20	gī	g	vī	k	Vijiliē		
21	v	d	bī	k	tomi	aṗla	
22		e	aī	k			
23	aī	ž	i	k			
24	zī	a	z	k	Vijiliē		
25		b	z	k	Rojstvo	ṭvo	
26	z	v	ž	k	Stipana prvoga		(mē)
27		g	e	k	Ivana aṗla i jīsta		
28	eī	d	d	k	šlhb mldeñco		
29	d	e	g	k	tomasa	bā	
30	vī	ž	v	k			
31		a	b	k	selvestra	p̄pi	

2. Ime ove rimske mučenice dolazi i u latinskim martirologijima ili u obliku Biana ili Viviana, a slično je i u glagoljskim kalendarima, pa na pr. III b 25 ima *Babiēni*. — 5. Ispor. str. 69. — 6. »nikuti« je štamparska pogreška umjesto Nikuli, kako imaju drugi glag. tekstovi. — 10. Latin. tekstovi imaju Melchiadis ili Meltiadis. — 15. Suzanu nisam našao u drugim glag. kalendarima. — 16. Latin. *Trium puerorum* (Usuardo); u P dolaze dne 14. o. mj., a u istočnoj crkvi (pa i u Assemanovu evangelijaru) dolaze dne 17. o. mj. — 28. Svetih mladenac. — 29. Isti je oblik i u Assemanovu evangelijaru.

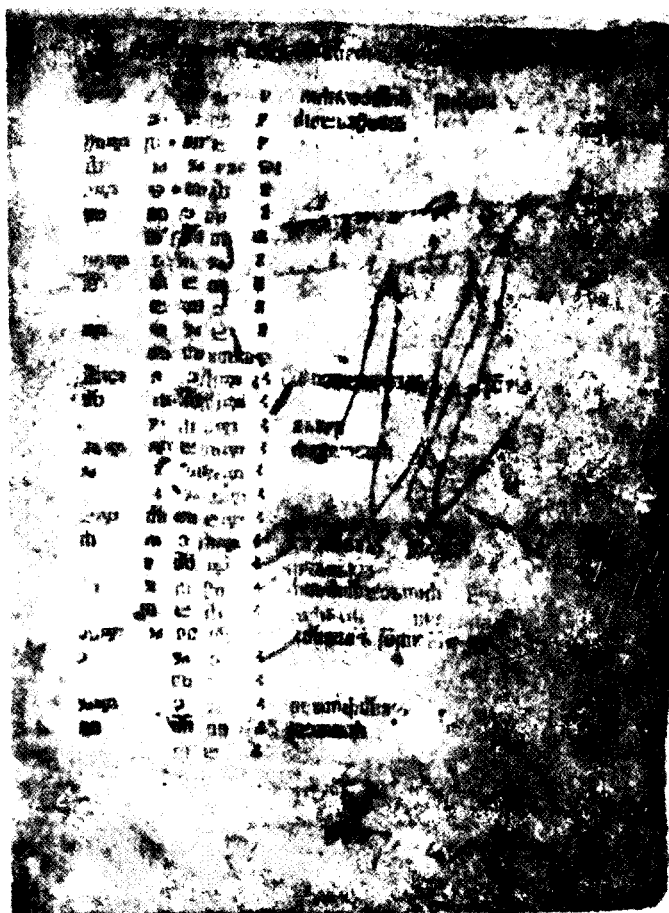
(.) <i>ta</i> (.) <i>ě</i>	<i>pšénbe</i> <i>ale</i>	<i>prvi dn</i> <i>kořzme</i>	<i>paska</i>
(ě) .u.p.b.	prvr .z.ĭ.	mřčb .ž.	aprlb .i.b.
(ě) .u.p.v.	prvr .b.	prvr .i.	aprl .ž.
(ě) .u.p.g.	envr .i.d.	prvr .b.ĭ.	mřč .j.
(ě) .u.p.d.	prvr .g.ĭ.	mřč .g.	aprl .z.ĭ.
(ě) .u.p.e.	envr .j.	prvr .ž.ĭ.	aprl .v.
(ě) .u.p.ž.	envr .i.a.	prvr .z.	mřč .i.e.
(ě) .u.p.z.	prvr .ĭ.	prvr .i.z.	aprl .d.ĭ.
(ě) .u.p.z.	envr .i.e.	prvr .v.ĭ.	mřč .j.a.
(ě) .f.	prvr .d.ĭ.	mřč .g.	aprl .z.ĭ.
(ě) .f.a.	prvr .e.	prvr .i.g.	aprl .a.ĭ.
(ě) .f.b.	envr .i.b.	prvr .z.	mřč .i.ž.
(ě) .f.v.	prvr .a.ĭ.	mřč .a.	aprl .e.ĭ.
(ě) .f.g.	prvr .b.	prvr .i.a.	aprl .ž.
(ě) .f.d.	envr .z.ĭ.	prvr .d.	mřč .i.v.
(ě) .f.e.	prvr .ž.	prvr .i.d.	aprlm(!) .b.ĭ.
(ě) .f.ž.	envr .j.	prvr .ž.ĭ.	aprl .g.
(ě) .f.z.	prvr .z.ĭ.	mřč .z.	aprl .i.v.
(ě) .f.z.	prvr .v.	prvr .i.a.	aprl .z.
(ě) .f.i.	envr .i.e.	prvr .v.ĭ.	mřč .j.a.
(ě) .f.a.ĭ.	prvr .d.ĭ.	mřč .d.	aprl .i.
(ě) .f.b.ĭ.	prvr .ž.	prvr .i.d.	aprl .a.ĭ.
(ě) .f.v.ĭ.	envr .i.b.	prvr .z.	mřč .i.ž.
(ě) .f.g.ĭ.	prvr .a.ĭ.	mřč .a.	aprl .e.ĭ.
(ě) .f.d.ĭ.	prvr .v.	prvr .i.a.	aprl .z.
(ě) .f.e.ĭ.	envr .z.ĭ.	prvr .e.	mřč .i.v.
(ě) .f.ž.ĭ.	prvr .ž.	prvr .i.d.	aprl .b.ĭ.
(ě) .f.z.ĭ.	envr .j.	prvr .ž.ĭ.	aprl .g.
(ě) .f.z.ĭ.	prvr .z.ĭ.	mřč .z.	aprl .i.g.
(ě) .f.i.	prvr .g.	prvr .i.b.	aprl .z.
(ě) .f.i.a.	envr .i.e.	prvr .v.ĭ.	mřč .j.a.
(ě) .f.i.b.	prvr .d.ĭ.	mřč .d.	aprl .i.

O gornjoj uskrsoj tabeli vidi na str. 62. U prvom stupcu su transkribirane glagoljske godine počevši od 1492. do 1522, t. j. 𐌹𐌿𐌿𐌿𐌹𐌺𐌰 = č.u.p.b. do 𐌹𐌿𐌿𐌿𐌹𐌺𐌰 = č.f.i.b., samo je prvo slovo redom odsječeno. Tako su i u slijedećim stupcima transkribirani latinicom glagoljski datumi, u koje pada sedamdesetnica, korizma i Paska (Uskrs); envr = envar (januar), prvr = pervar (februar), mřč = marač, aprl = april.

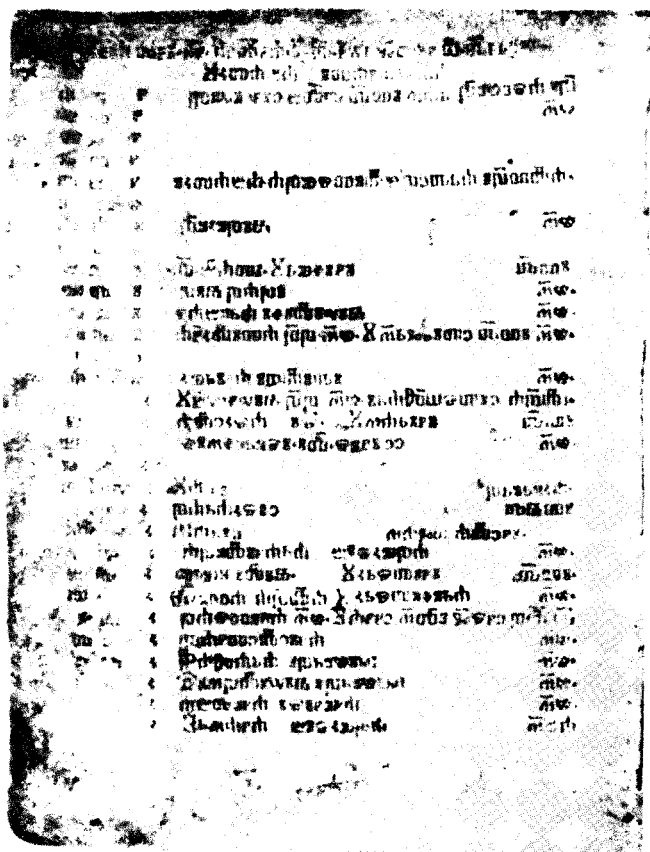
2. Hrvatskoglagoljska inkunabula (iz g. 1911., t. 1): marci.

3. Hrvatskoglagoljska inkunabula iz g. 1911., 1. 2. april.

[illegible]

[illegible]

6. *Hrvatskoglugotjska inkunabula iz g. 1011. i 30. list*

Hrvatskoglagoljska inkunabula			
Broj	Opis	Godina	Priloga
1	Priloga	1	Priloga
2	Priloga	2	Priloga
3	Priloga	3	Priloga
4	Priloga	4	Priloga
5	Priloga	5	Priloga
6	Priloga	6	Priloga
7	Priloga	7	Priloga
8	Priloga	8	Priloga
9	Priloga	9	Priloga
10	Priloga	10	Priloga
11	Priloga	11	Priloga
12	Priloga	12	Priloga
13	Priloga	13	Priloga
14	Priloga	14	Priloga
15	Priloga	15	Priloga
16	Priloga	16	Priloga
17	Priloga	17	Priloga
18	Priloga	18	Priloga
19	Priloga	19	Priloga
20	Priloga	20	Priloga
21	Priloga	21	Priloga
22	Priloga	22	Priloga
23	Priloga	23	Priloga
24	Priloga	24	Priloga
25	Priloga	25	Priloga
26	Priloga	26	Priloga
27	Priloga	27	Priloga
28	Priloga	28	Priloga
29	Priloga	29	Priloga
30	Priloga	30	Priloga
31	Priloga	31	Priloga
32	Priloga	32	Priloga
33	Priloga	33	Priloga
34	Priloga	34	Priloga
35	Priloga	35	Priloga
36	Priloga	36	Priloga
37	Priloga	37	Priloga
38	Priloga	38	Priloga
39	Priloga	39	Priloga
40	Priloga	40	Priloga
41	Priloga	41	Priloga
42	Priloga	42	Priloga
43	Priloga	43	Priloga
44	Priloga	44	Priloga
45	Priloga	45	Priloga
46	Priloga	46	Priloga
47	Priloga	47	Priloga
48	Priloga	48	Priloga
49	Priloga	49	Priloga
50	Priloga	50	Priloga
51	Priloga	51	Priloga
52	Priloga	52	Priloga
53	Priloga	53	Priloga
54	Priloga	54	Priloga
55	Priloga	55	Priloga
56	Priloga	56	Priloga
57	Priloga	57	Priloga
58	Priloga	58	Priloga
59	Priloga	59	Priloga
60	Priloga	60	Priloga
61	Priloga	61	Priloga
62	Priloga	62	Priloga
63	Priloga	63	Priloga
64	Priloga	64	Priloga
65	Priloga	65	Priloga
66	Priloga	66	Priloga
67	Priloga	67	Priloga
68	Priloga	68	Priloga
69	Priloga	69	Priloga
70	Priloga	70	Priloga
71	Priloga	71	Priloga
72	Priloga	72	Priloga
73	Priloga	73	Priloga
74	Priloga	74	Priloga
75	Priloga	75	Priloga
76	Priloga	76	Priloga
77	Priloga	77	Priloga
78	Priloga	78	Priloga
79	Priloga	79	Priloga
80	Priloga	80	Priloga
81	Priloga	81	Priloga
82	Priloga	82	Priloga
83	Priloga	83	Priloga
84	Priloga	84	Priloga
85	Priloga	85	Priloga
86	Priloga	86	Priloga
87	Priloga	87	Priloga
88	Priloga	88	Priloga
89	Priloga	89	Priloga
90	Priloga	90	Priloga
91	Priloga	91	Priloga
92	Priloga	92	Priloga
93	Priloga	93	Priloga
94	Priloga	94	Priloga
95	Priloga	95	Priloga
96	Priloga	96	Priloga
97	Priloga	97	Priloga
98	Priloga	98	Priloga
99	Priloga	99	Priloga
100	Priloga	100	Priloga

Hrvatskoglagoljska inkunabula			
1.	1.	1.	1.
2.	2.	2.	2.
3.	3.	3.	3.
4.	4.	4.	4.
5.	5.	5.	5.
6.	6.	6.	6.
7.	7.	7.	7.
8.	8.	8.	8.
9.	9.	9.	9.
10.	10.	10.	10.
11.	11.	11.	11.
12.	12.	12.	12.
13.	13.	13.	13.
14.	14.	14.	14.
15.	15.	15.	15.
16.	16.	16.	16.
17.	17.	17.	17.
18.	18.	18.	18.
19.	19.	19.	19.
20.	20.	20.	20.
21.	21.	21.	21.
22.	22.	22.	22.
23.	23.	23.	23.
24.	24.	24.	24.
25.	25.	25.	25.
26.	26.	26.	26.
27.	27.	27.	27.
28.	28.	28.	28.
29.	29.	29.	29.
30.	30.	30.	30.
31.	31.	31.	31.
32.	32.	32.	32.
33.	33.	33.	33.
34.	34.	34.	34.
35.	35.	35.	35.
36.	36.	36.	36.
37.	37.	37.	37.
38.	38.	38.	38.
39.	39.	39.	39.
40.	40.	40.	40.
41.	41.	41.	41.
42.	42.	42.	42.
43.	43.	43.	43.
44.	44.	44.	44.
45.	45.	45.	45.
46.	46.	46.	46.
47.	47.	47.	47.
48.	48.	48.	48.
49.	49.	49.	49.
50.	50.	50.	50.
51.	51.	51.	51.
52.	52.	52.	52.
53.	53.	53.	53.
54.	54.	54.	54.
55.	55.	55.	55.
56.	56.	56.	56.
57.	57.	57.	57.
58.	58.	58.	58.
59.	59.	59.	59.
60.	60.	60.	60.
61.	61.	61.	61.
62.	62.	62.	62.
63.	63.	63.	63.
64.	64.	64.	64.
65.	65.	65.	65.
66.	66.	66.	66.
67.	67.	67.	67.
68.	68.	68.	68.
69.	69.	69.	69.
70.	70.	70.	70.
71.	71.	71.	71.
72.	72.	72.	72.
73.	73.	73.	73.
74.	74.	74.	74.
75.	75.	75.	75.
76.	76.	76.	76.
77.	77.	77.	77.
78.	78.	78.	78.
79.	79.	79.	79.
80.	80.	80.	80.
81.	81.	81.	81.
82.	82.	82.	82.
83.	83.	83.	83.
84.	84.	84.	84.
85.	85.	85.	85.
86.	86.	86.	86.
87.	87.	87.	87.
88.	88.	88.	88.
89.	89.	89.	89.
90.	90.	90.	90.
91.	91.	91.	91.
92.	92.	92.	92.
93.	93.	93.	93.
94.	94.	94.	94.
95.	95.	95.	95.
96.	96.	96.	96.
97.	97.	97.	97.
98.	98.	98.	98.
99.	99.	99.	99.
100.	100.	100.	100.

Broj	Hrvatski tekst	Glagoljski tekst
1	... i ...	...
2	... i ...	...
3	... i ...	...
4	... i ...	...
5	... i ...	...
6	... i ...	...
7	... i ...	...
8	... i ...	...
9	... i ...	...
10	... i ...	...
11	... i ...	...
12	... i ...	...
13	... i ...	...
14	... i ...	...
15	... i ...	...
16	... i ...	...
17	... i ...	...
18	... i ...	...
19	... i ...	...
20	... i ...	...
21	... i ...	...
22	... i ...	...
23	... i ...	...
24	... i ...	...
25	... i ...	...
26	... i ...	...
27	... i ...	...
28	... i ...	...
29	... i ...	...
30	... i ...	...
31	... i ...	...
32	... i ...	...
33	... i ...	...
34	... i ...	...
35	... i ...	...
36	... i ...	...
37	... i ...	...
38	... i ...	...
39	... i ...	...
40	... i ...	...
41	... i ...	...
42	... i ...	...
43	... i ...	...
44	... i ...	...
45	... i ...	...
46	... i ...	...
47	... i ...	...
48	... i ...	...
49	... i ...	...
50	... i ...	...
51	... i ...	...
52	... i ...	...
53	... i ...	...
54	... i ...	...
55	... i ...	...
56	... i ...	...
57	... i ...	...
58	... i ...	...
59	... i ...	...
60	... i ...	...
61	... i ...	...
62	... i ...	...
63	... i ...	...
64	... i ...	...
65	... i ...	...
66	... i ...	...
67	... i ...	...
68	... i ...	...
69	... i ...	...
70	... i ...	...
71	... i ...	...
72	... i ...	...
73	... i ...	...
74	... i ...	...
75	... i ...	...
76	... i ...	...
77	... i ...	...
78	... i ...	...
79	... i ...	...
80	... i ...	...
81	... i ...	...
82	... i ...	...
83	... i ...	...
84	... i ...	...
85	... i ...	...
86	... i ...	...
87	... i ...	...
88	... i ...	...
89	... i ...	...
90	... i ...	...
91	... i ...	...
92	... i ...	...
93	... i ...	...
94	... i ...	...
95	... i ...	...
96	... i ...	...
97	... i ...	...
98	... i ...	...
99	... i ...	...
100	... i ...	...

[illegible]

